

**UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA**

**KOMPETENCIE SOCIÁLNEHO PRACOVNÍKA ÚVTOS -
NITRA**

Bakalárska práca

Študijný program: Sociálna práca

Školiace pracovisko: Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva

Školiteľ: PhDr. PaedDr. Denisa Selická, PhD.

Nitra 2010

Nina Veselá

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
FAKULTA SOCIÁLNYCH VIED A ZDRAVOTNÍCTVA

ZADANIE ZÁVEREČNEJ PRÁCE

Meno a priezvisko študenta: Nina Veselá

Študijný program: sociálna práca (Jednoodborové štúdium, bakalársky I. st.,
externá forma)

Študijný odbor: 3.1.14 sociálna práca

Typ záverečnej práce: Bakalárska záverečná práca

Jazyk práce: slovenský

Meno a priezvisko školiteľa: PhDr. PaedDr. Denisa Selická, PhD.

Názov: Kompetencie sociálneho pracovníka v ÚVTOS - Nitra

Anotácia:

je krátka charakteristika, stručný opis informačného zdroja nasledujúci bibliografickú citáciu. Anotácia môže obsahovať sumár kľúčových bodov zdroja, opis druhu zdroja a jeho ohodnotenie. Túto stranu si netvorí študent, ale prefotenú si ju dá zviazať do svojej práce.

Školiace pracovisko:

Vedúci školiaceho pracoviska:

Dátum schválenia:

.....

podpis

Ďakujem mojej školiteľke práce
PhDr. PaedDr. Denisa Selická, PhD.
za cenné rady, odborné usmernenie, podporu a pomoc, ktorú mi poskytla pri vypracovaní
bakalárskej práce.

ABSTRAKT

VESELÁ, Nina: *Kompetencie sociálneho pracovníka v ústave na výkon trestu odňatia slobody - Nitra* [Bakalárska práca] – Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva; Ústav romologických štúdií. - Školiteľ: PhDr. PaedDr. Denisa Selická, PhD. Stupeň odbornej kvalifikácie: Bakalár (Bc.). – Nitra : FSVaZ, 2009. 47 s.

Práca sa venuje problematike penitenciárnej starostlivosti o odsúdených v Ústave na výkon trestu odňatia slobody v Nitre s minimálnym stupňom stráženia v podmienkach slovenského väzenstva. Obsahovo vychádza z väzenského prostredia, nie celkom atraktívneho, v ktorom dochádza k vzájomnej interakcii medzi ľuďmi, medzi odsúdenými a väzenským personálom. Práca je koncipovaná tak, aby vo svojom obsahu nielen ozrejmila pojem penitenciárnej starostlivosti a úroveň jej uplatňovania v penitenciárnej praxi, ale aby taktiež zoznámila verejnosť s históriou väzenstva, s náročnou prácou väzenského personálu, konkrétne pedagóga – sociálneho pracovníka a priblížila jej väzenské prostredie a väzenskú klientelu. Vymedzuje pojem a účel penitenciárnej starostlivosti, penitenciárneho zaobchádzania. Popisuje formy, metódy a prostriedky zaobchádzania s odsúdenými vo výkone trestu a venuje sa ich uplatňovaniu v penitenciárnej praxi.

Kľúčové slova:

Penológia. Sociálna práca. Metódy sociálnej práce. Sociálny pracovník.

ABSTRACT

Veselá, Nina: Competence social worker in an institution for a term of imprisonment - Nitra [thesis] - Constantine the Philosopher University in Nitra, Faculty of Social Sciences and Health, Institute of Romani studies. - Supervisor: Mgr. Mgr. Denisa Selická, PhD. Level of qualification: Bachelor (Bc.). - Nitra: FSVaZ, 2009. 47 p.

This work is dedicated to the care of penitentiary sentenced in the Constitution for a term of imprisonment in Nitra, with a minimum degree of surveillance in the Slovak prison. Content is based on the prison environment is not quite attractive, in which there is interaction between people, between convicts and prison staff. The work is designed so that its content not only to explain the concept of penitentiary care and the level of practical application in the penitentiary, but also the public acquainted with the history of the prison, with hard work of prison staff, particularly teachers - social workers and close its prison and the prison environment, clients . It defines the concept and purpose of the penitentiary care penitentiary treatment. It describes the forms, methods and means of dealing with convicts in custody and given to their application in the penitentiary practice.

Key words:

Penology. Social Work. Methods of Social Work. Social worker.

ZOZNAM SKRATIEK

MS SR – Ministerstvo spravodlivosti Slovenskej republiky

RGR – Rozkaz generálneho riaditeľa

ZVJS – Zbor väzenskej a justičnej stráže

ZNV – Zbor nápravnej výchovy

NVS – Nápravno – výchovná skupina

ÚVOD	8
1 PENOLÓGIA	9
1.1 História penológie	10
1.2 Súčasná penitenciárna sociálna práca	14
2 SOCIÁLNA PRÁCA	17
2.1 Metódy sociálnej práce	17
2.2 Sociálny pracovník	19
2.3 Kompetencie sociálneho pracovníka	19
3 PENITENCIÁRNA SOCIÁLNA PRÁCA	21
3.1 Sociálna práca, jej obsah a pôsobnosť v podmienkach väznenstva	21
3.2 Metódy sociálnej práce s odsúdenými	24
3.3 Proces sociálnej práce vo výkone trestu odňatia slobody	26
3.4 Osobnosť sociálneho pracovníka	30
3.5 Spolupráca sociálneho pracovníka s inými subjektmi	33
4 DISKUSIA	37
ZÁVER	42
ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	44

ÚVOD

Penitenciárna sociálna práca zohráva veľmi dôležitú úlohu v systéme penitenciárneho zaobchádzania s odsúdenými v rámci slovenského väzenstva. Realizuje sa sociálnymi pracovníkmi(pedagógmi) v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody formou individuálneho a skupinového sociálneho poradenstva, voľbou a používaním adekvátnych metód a postupov v priebehu celého výkonu trestu odňatia slobody. Predložená bakalárska práca obsahovo vychádza z prostredia slovenského väzenstva.

Jedným z dôvodov, prečo som si vybrala práve túto tému bakalárskej práce je aj fakt, že pracujem vo väzenskom zariadení na oddelení výkonu väzby ako referentka a priamo sa podieľam na zaobchádzaní s odsúdenými a obvinenými v ústave. Spracovaním tejto témy v bakalárskej práci som zároveň chcela poukázať aj na náročnosť práce väzenského personálu v procese zaobchádzania s odsúdenými. Prácu som koncipovala tak, aby vo svojom obsahu vystihla úroveň realizácie penitenciárnej sociálnej práce a uplatňovania foriem a metód sociálnej práce ako prostriedku zaobchádzania s väznenými osobami.

Prvá kapitola je venovaná prierezu histórie väzenstva a formy trestania od prvej zmienky z obdobia Uhorského kráľovstva až po súčasnosť.

Kapitola druhá je zameraná na teoretickú časť, v ktorej sú charakterizované metódy sociálnej práce a sociálneho pracovníka podľa vybraných autorov.

V tretej kapitole je pozornosť zameraná na realizáciu a proces sociálnej práce s odsúdenými ako prostriedku penitenciárneho zaobchádzania, poukazuje na kompetencie sociálneho pracovníka pri práci s odsúdenými ako aj na spoluprácu so štátnymi orgánmi, orgánmi územnej samosprávy, právnickými osobami, fyzickými osobami, záujmovými združeniami občanov, cirkvami, náboženskými spoločnosťami, nadáciami a charitatívnymi organizáciami, ktoré pôsobia v súlade so všeobecne záväznými právnymi predpismi.

1 PENOLÓGIA

Slovo penológia pochádza z latinského poena = trest, z gréckeho logos = slovo, náuka. Je to náuka o treste, interdisciplinárne odvetvie, ktoré sa zaoberá problémami výkonu trestu. Penológia je právne odvetvie. Niektorí autori ju pokladajú za súčasť kriminológie, iní ju považujú za samostatný vedný odbor popri vede o trestnom práve a kriminológii. Penológia vypracúva teóriu trestu, zaoberá sa problematikou výkonu trestu a úlohou trestu v boji proti kriminalite. Niektorí autori zahrnujú do penológie aj štúdium zaobchádzania (traitment, Behandlung) s potrestanými v priebehu výkonu trestu odňatia slobody, poprípade aj iných opatrení ukladaných páchatelom trestných činov a prečínov súdom. V tomto širšom chápanom zmysle sa penológia prekrýva s kriminálnou pedagogikou.

Pojem penitenciárny sa odvodzuje od latinského slova „paenitentia“, čo znamená ľútosť, pokánie a pojem zaobchádzanie pochádza z anglického slova „treatment“, čo sa dá preložiť ako činnosť, správanie, konanie vo vzťahu k niečomu (Kolektív, Nitra 1995, s. 20). Toto pomenovanie sa u nás začalo používať iba nedávno a nahradilo predtým používané pojmy ako nápravná výchova, prevýchova, nápravno-výchovná činnosť.

Podľa Mamojkovej (2006, str.167) penitenciárnu starostlivosť možno charakterizovať ako komplexnú starostlivosť o odsúdeného vo výkone trestu. V rámci tejto starostlivosti má odsúdený právo na poskytnutie pedagogickej, psychologickkej, sociálnej a zdravotnej starostlivosti. Penitenciárna starostlivosť je v priebehu výkonu trestu odňatia slobody zabezpečovaná komplexným a koordinovaným pôsobením celého väzenského personálu, t.j. príslušníkmi a zamestnancami zboru.

Levická (1998, s. 171 - 172) charakterizuje penitenciárnu starostlivosť ako klasickú formu sociálnej služby, pričom sociálnu službu definuje ako „špeciálny súbor činností, zameraných na uspokojovanie individuálnych alebo aj kolektívnych potrieb, ktoré sa vykonávajú iným spôsobom, ako prevodom materiálnych statkov.“

Za súčasť penitenciárnej starostlivosti považujeme aj zaobchádzanie s odsúdenými. Pod pojmom zaobchádzanie s odsúdenými rozumieme vlastne súhrn aktivít, prostredníctvom ktorých sa diferencovane zabezpečuje výkon práv a povinností odsúdených. Pri realizovaní týchto aktivít sa dôraz kladie hlavne na podporu a rozvoj

pozitívnych osobnostných vlastností, dodržiavanie zákonov a spoločenských noriem, úcty k iným, sebaúcty, pozitívneho vzťahu k rodine a celkového zmyslu odsúdeného pre zodpovednosť. V rámci uplatňovania jednotlivých aktivít v procese zaobchádzania s

odsúdenými sa nezabúda ani na obmedzovanie nepriaznivých vplyvov väzenského prostredia.

Filozofia penitenciárneho zaobchádzania sa odvíja od myšlienky, že výkon trestu odňatia slobody nie je len aktom potrestania, ale môže byť využitý i ako prostriedok nápravy a nápravu tu chápeme ako nástroj predchádzania zločinnosti. Vývoj spoločnosti priniesol poznanie, že samotný trest akokoľvek prísny, ak je chápaný len ako akt odplaty alebo pomsty, je z hľadiska spoločnosti málo účinný.

„Úroveň penitenciárnej starostlivosti štátu vypovedá nielen o rozsahu trestnej činnosti toho – ktorého štátu a nutnosti sa s touto skupinou občanov určitým spôsobom vysporiadať, ale hovorí aj o filozofických prístupoch v oblasti trestu, o účeloch, s ktorými je oficiálne justíciou stanovené „potrestanie“ páchatel'a organizované a pod.“ (Levická, J., 1999, s. 25). Pojem zaobchádzania s odsúdenými v súčasnosti presne definuje § 11 Zákona č. 475/2005 Z.z. o výkone trestu odňatia slobody. V zmysle tohto § sa zaobchádzanie s odsúdenými považuje za súhrn aktivít, ktorých účelom je diferencovaným spôsobom zabezpečiť výkon práv a povinností podľa zákona, podporovať a rozvíjať zmysel pre zodpovednosť, dodržiavanie zákonov a spoločenských noriem, pozitívne osobnostné vlastnosti, úctu k iným, sebaúctu a pozitívny vzťah k rodine.

Fábry definuje penitenciárne zaobchádzanie ako „spôsob kontaktu väzenského personálu s odsúdenými, ako aj všetky jeho aktivity na dosiahnutie účelu výkonu trestu odňatia slobody, najmä použitie prostriedkov v zákone na to ustanovených v podmienkach výkonu trestu odňatia slobody“ (Fábry, 2000, s. 228). V odbornej publikácii „Penitenciárne zaobchádzanie“ (Nitra, 1995, s. 20) kolektív autorov charakterizuje zaobchádzanie ako „proces pozostávajúci zo súboru zámerných, cieľavedomých a zákonmi vymedzených činností s väznenými osobami smerujúcimi k naplneniu účelu cieľa uväznenia, t.j. výkonu väzby, výkonu trestu“.

1.1 História penológie

Prvé zmienky o väzenstve na Slovensku sú z obdobia Uhorského kráľovstva, kde uhorský kráľ Štefan I. (977 – 1038) vybudoval Uhorsko ako silný štátny celok. Od slovanského obyvateľstva prevzal hradnú sústavu, krajinu rozdelil na župy na čele so županom, ktorý bol zástupcom kráľa, sudcom, veliteľom a správcom územia. Rôznymi kráľovskými privilégiami obdarená vyvinula sa šľachta i sústava miest s kráľovskými výsadami. Jednou z najvýznamnejších je „ právo meča“, teda právo súdiť poddaných a obyvateľov a svoje rozhodnutia aj vykonávať. Každý hrad mal kazematy a kobky na väzenie, pre tých, ktorí sa

dostali do nevôle panstva a slúžili najmä na výkon iných trestov – najmä trestov smrti. Tento stav tu pretrvával s určitými obmenami po celé stáročia. Zmenil sa až v čase osvietenstva a pod vplyvom demokratických inštitúcií (1848 - 1849). Kráľovské a slobodné kráľovské mestá sa vymanili spod súdnictva šľachty a na základe kráľovských privilégií a výsad si vytvorili svoje súdnictvo nad mešťanmi a poddanými miest. V mestách sa súdilo podľa vzorov rôznych druhov práv – magdeburského, norimberského, kutnohorského, tešínskeho, jihlavského, banskoštiavnického a pod., čo spôsobovalo nevyváženosť samotných trestov, ale najmä ich výkon. Z písomných prameňov poznáme mestské väzenia, správcov väzení, katov, dozorcov väzňov a žalárnikov už od 13. storočia. Dodnes sa zachovali kresby mestských väzení (Levoča, Trstená) a budovy (Prešov, Košice).

V roku 1514 bolo predložené na schválenie tzv. Tripartitum – Zákonník zvykového práva, zostavený palatínom Štefanom Werböcim, ktorý obsahoval predovšetkým šľachtické súkromné právo a civilný proces, kým zásady trestného a verejného práva uvádzalo len v krátkosti. Hoci schválený nebol, stal sa najpoužívanejším zákonníkom. Tripartitum prinieslo zostrenie trestov, častým trestom bol trest smrti obesením, sťatím, lámaním na kolese a i., ktorým často predchádzalo mučenie. Pre počestnosť obvinených a odsúdených už mestské a hradné väzenia nepostačovali a začali sa využívať iné vhodné priestory – veže, pivnice a pod.

Za „Jozefínskych reforiem“ (Jozef II., cisár, 1780 -1790) prišlo k poštátneniu a k zjednoteniu verejnej správy a súdnictva. Predsedom zjednocovacej komisie sa stal gróf František Eszterházy, ktorý vo svojom kaštieli v Senci v roku 1772 zriadil prvú krajinskú trestnicu tzv. Dómus corektórria, ktorú potom v roku 1780 premiestnil do Tomášikova a o päť rokov do kazemat Segedínskeho hradu. V roku 1787 sa v Uhorsku zaviedol rakúsky súdny poriadok, zrušili sa župné sedrie a ustanovili sa Kráľovské súdne tabule. Odstránilo sa mučenie, trest smrti a miesto neho sa zaviedli nútené práce.

V roku 1852 bol prijatý Trestný zákonník, ktorý v zásade platil v rakúskej časti monarchie po celý čas existencie Rakúsko – Uhorska a prevzala ho i prvá Československá republika. V trestoch prevládalo väzenie a peňažné tresty. V dôsledku realizácie Trestného zákonníka nastali ríšskemu ministrovi vnútra Bachovi s umiestňovaním značného počtu odsúdených z celej monarchie. Riešenie sa našlo vo využití kláštora v Ilave a protitureckej pevnosti v Leopoldove, ktorá bola prestavaná na trestnicu – najväčšiu v Uhorsku s kapacitou tisíc väzňov. Trest smrti sa od roku 1857 vykonával obesením. Niektoré tresty, ako bitie, zakopávanie, boli zrušené. Prípustné bolo trestanie u poslíčkov, remeselníckych tovarišov,

učňov a osôb, ktoré dostávali mzdu. Telesné trestanie mladistvých a žien spočívalo v bití metlou, prútom, najviac však dvadsať úderov.

Poštátnením úradov v päťdesiatych rokoch 19. storočia poštátnili aj väznice. Väznice najprv boli podriadené tzv. Všeobecnému štátnemu ministerstvu. Jeho rozhodnutím zo 16. októbra 1865 a nariadením Ministerstva práv bolo väzenstvo výhradne prevzaté Ministerstvom spravodlivosti. Vtedy bol menovaný aj generálny inšpektor väzníc Hye – Glunec. V roku 1867 bol Generálny inšpektorát zrušený správa väzníc prešla pod správu Ministerstva spravodlivosti. Toto zriadenie väzníc pretrvalo po celý čas existencie prvej Československej republiky, v čase Slovenského štátu i po oslobodení až do prevzatia väzenstva Ministerstvom vnútra v päťdesiatych rokoch 20. storočia.

Po rozpade Rakúsko – Uhorska v roku 1918 Československá republika prevzala nielen sieť väzníc, ale aj uhorské zákony, väzenské predpisy o zaobchádzaní s väzňami. Niektoré čiastkové úpravy a reformy pretrvávali až do roku 1948, resp. do prevzatia väzenstva rezortom Ministerstva vnútra. Rôzny pomer trestov v Čechách a Slovensku ustanovoval Zákon č. 284/1920 Zb.. Najlepšie to vidno na disciplinárnych trestoch, ktoré bolo možno odsúdenému uložiť. V nich na Slovensku prežívajú ešte pozostatky feudálnej justície. Disciplinárne tresty boli tieto: dohováranie, uloženie ťažšej a nepríjemnejšej práce, pôst o vode a chlebe, tvrdé lôžko, samoväzba. Hoci telesné tresty boli vylúčené, na Slovensku boli prípustné a vykonávali sa pod úradným dozorom.

Zákon o Zbore stráže väzenskej upravený zákonom č. 16/1914 Ríš. Zák. bol u nás zrušený až vládnym nariadením číslo 3/1947 Zb., ktorým sa upravili niektoré otázky organizácie a služobné a platové pomery Zboru uniformovanej väzenskej stráže.

Väzenstvo po roku 1945 pôsobilo obdobne ako v predmíchovskej republike, v platnosti zostali všetky dovtedajšie zákony a normy. V roku 1950 Národné zhromaždenie prijalo nový Trestný zákon a Trestný poriadok. Tieto zákony už jednoznačne vychádzali z potlačovateľskej funkcie ľudovodemokratického štátu. Ich hlavnou úlohou bolo chrániť „politické a hospodárske zriadenie ľudovodemokratickej republiky voči jej vonkajším a vnútorným nepriateľom“.

Pre vznik samostatného väzenstva na Slovensku malo rozhodujúci význam prijatie Ústavného zákona o Československej federácii číslo 143/1968 Zb. Na tento zákon nadväzovala novela zákona číslo 59/1965 Zb. o výkone trestu odňatia slobody, a to zákon číslo 173/1968 Zb., na základe ktorého sa Zbor nápravnej výchovy začlenil vtedy v Slovenskej socialistickej republike do Ministerstva spravodlivosti. Zachovalo sa dvojstupňové riadenie, pričom zostali nápravno-výchovné ústavy, ústavy, v ktorých sa

vykonáva väzba a im nadriadený orgán – Správa Zboru nápravnej výchovy (ZNV). Správe ZNV boli podriadené ústavy: väznica a Nápravnovýchovný ústav pre mladistvých v Bratislave, väznice v Banskej Bystrici, Košiciach, Želiezovciach, Ilave, Leopoldove. Kapacita všetkých ústavov bola 3029 obvinených a odsúdených. Zakrátko, po získaní organizačnej samostatnosti slovenského väznenstva, väzenské kapacity už nepostačovali, preto minister spravodlivosti v roku 1969 vydal rozkazy o zriadení Nápravnovýchovného ústavu pre mladistvých v Prešove, experimentálneho oddelenia pre výkon trestu mužov v Banskej Bystrici, Nápravnovýchovného ústavu pre ženy v Bratislave a Nápravnovýchovného ústavu v Košiciach. Neskôr bola zriadená väznica v Žiline, Nápravnovýchovný ústav v Bratislave, Nitre, Dubnici nad Váhom, Martine, Ružomberku, Trnave. Pokročilo sa v zavádzaní a prehľbovaní vnútornej diferenciacie, vo vzdelávaní odsúdených, v zamestnávaní. Odsúdení, najmä z nižších NVS, sa prevažne zaraďovali do práce v rôznych podnikoch v blízkosti ústavov. Väznenstvo v plánovanom hospodárstve malo za úlohu vyčleniť potrebný počet odsúdených pre jednotlivé odvetvia národného hospodárstva. Odsúdení postavili významné objekty, pracovali v kovospracujúcom, hutníckom, obuvníckom priemysle, v poľnohospodárstve.

V osemdesiatych rokoch sa pristúpilo k ďalším modernizáciám väzenských objektov, výstavne nových, či zrušenie starých väzenských zariadení. Väzenské zariadenia zostávali relatívne preplnené a situácia koncom osemdesiatych rokov nebola celkom uspokojivá, čo viedlo aj k hromadnej nespokojnosti odsúdených, čo viedlo aj k rôznym vzburám. Medzi aj verejnosti známe väzenské vzbury patrí tá z roku 1990 v Leopoldove. Ministerstvo spravodlivosti považovalo toto vystúpenie za formu „politického protestu“, nesúhlasilo s odporúčaním vedenia väzenia vzburu potlačiť, a preto táto vyústila v postupné obsadenie väznice samotnými väzňami a vyhnaním personálu. Vzburu bola za nešťastných okolností potlačená, pričom otáľanie pri zásahu zo strany federálnych orgánov viedlo k vypáleniu tzv. „hradu“ a ďalších objektov NVÚ Leopoldov. Vtedajšie vedenie videlo východisko len v urýchlenej humanizácii a demokratizácii väznenstva, prijímali sa nepremyslené rozhodnutia, podliehalo sa tlaku, disciplína pomerov stále klesala. Dôsledkom tohto vývoja bola ďalšia tragédia z novembra 1991, keď pri násilnom úteku páchatel'ov z NVÚ Leopoldov boli piati príslušníci zavraždení, dvaja ťažko zranení.

Historický významným je 1.január 1993, keby vznikla samostatná Slovenská republika, čím aj pre Zbor väzenskej a justičnej stráže (ZVJS) nastalo kvalitatívne nové obdobie jeho ďalšej činnosti. Pri budovaní ZVJS sa prihliadalo na dobré skúsenosti z predchádzajúceho obdobia a zachovala sa aj povaha ozbrojeného zboru s tým, že tento

plní strážne a bezpečnostné, ako aj resocializačné funkcie, vrátane hospodárskych, zabezpečovacích i zdravotníckych služieb.

1.2 Súčasná penitenciárna sociálna práca

Súčasná právna úprava výkonu trestu odňatia slobody vychádza z princípov právneho štátu a odzrkadľuje postavenie človeka, ako slobodného občana užívajúceho v plnej miere svoje ľudské a občianske práva a slobody, ktoré mu garantuje Ústava SR, ktorý je základným zákonom štátu.

Trest odňatia slobody považujeme v súčasnosti za najzávažnejší zásah do základných občianskych práv a slobôd občana. Podľa Nováka (2006, s.108) je trest odňatia slobody univerzálny a zároveň najprísnejší druh trestu. I keď v Trestnom zákone nie je presne definovaný účel trestu, tento môžeme odvodiť z ustanovenia § 34 ods. 1 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z., v ktorom sa uvádza, že : „trest má zabezpečiť ochranu spoločnosti pred páchatelom tým, že mu zabráni v páchaní ďalšej trestnej činnosti a vytvorí podmienky na jeho výchovu k tomu, aby viedol riadny život a súčasne iných odradí od páchania trestných činov; trest zároveň vyjadruje morálne odsúdenie páchatel'a spoločnosťou.“ Z uvedeného vyplýva, že trest plní nasledovné úlohy :

- úloha výchovná, ktorej cieľom je priviesť páchatel'a k náprave, presvedčiť ho, že tak ako koná, nie je správne, nie je v záujme spoločnosti, nie je v súlade s právnymi normami,
- úloha individuálnej a generálnej prevencie, jej cieľom je odviesť páchatel'a od myšlienky na ďalšiu trestnú činnosť,
- úloha ochranná, ktorej cieľom je zbaviť páchatel'a možnosti ďalej páchať trestné činy a tak zabezpečiť ochranu spoločnosti.

Trest by mal upozorniť páchatel'a na nutnosť riešiť problémy a domáhať sa svojich potrieb spoločensky akceptovateľným spôsobom.

V znení platnej legislatívy sa výkon trestu odňatia slobody vykonáva diferencovane v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody minimálneho, stredného a maximálneho stupňa stráženia. O tom, v akom ústave a s akým stupňom stráženia bude vykonávať odsúdený výkon trestu odňatia slobody rozhoduje súd, na základe podmienok, ktoré sú stanovené v § 48 Trestného zákona č. 300/2005 Z. z. Výkonom trestu v ústavoch s tromi stupňami stráženia sa sleduje zabezpečenie účelu výkonu trestu diferencovane pre odsúdených s rôznym stupňom kriminálneho a sociálneho narušenia.

V rámci diferenciácie výkonu trestu rozlišujeme aj vnútornú diferenciáciu, ktorú upravuje § 14 Zákona č. 475/2005 Z.z. a v znení zákona č. 93/2008 Z. z o výkone trestu odňatia slobody. Je neodmysliteľnou zložkou penitenciárnej triády a to: diagnostika – diferenciácia – zaobchádzanie. „Umiestňovanie odsúdených do oddielov a skupín v rámci toho istého stupňa stráženia na zvýšenie účinnosti zaobchádzania s odsúdeným nazývame vnútornou diferenciáciou“ (§ 14 ods.1 Zákona č. 475/2005 Z.z. a v znení zákona č. 93/2008 Z. z o výkone trestu odňatia slobody).

Základným účelom takto koncipovanej vnútornej diferenciácie je zaradiť do jednotlivých diferenciačných skupín odsúdených s príbuznou alebo zhodnou symptomatológiou, aby spôsob uplatnenia jednotlivých práv a resocializačných aktivít mohol byť realizovaný efektívne a neeliminovať snahu menej narušených odsúdených napraviť sa. Relevantnými kritériami, ktoré sa zohľadňujú pri zaraďovaní do jednotlivých diferenciačných skupín sú : závery a odporúčania psychologického vyšetrenia v stredisku psychodiagnostickej a konzultačnej činnosti, poznatky o správaní sa odsúdeného vo výkone trestu a vo výkone väzby, poznanie sociálneho a kriminálneho narušenia, poznanie postojov k programu zaobchádzania. Z tohto pohľadu môžeme „vnútornú diferenciáciu odsúdených označiť ako organizované, účelné a efektívne triedenie a zaraďovanie odsúdených podľa vopred určených kritérií s cieľom zabezpečiť pre rôzne skupiny odsúdených zodpovedajúcu starostlivosť a odbornú pomoc“ (Lobodáš, 2002, s. 26). Pre zachovanie a dosiahnutie bezpečného stavu v ústave je dôležité dôsledné uplatňovanie zásad vnútornej diferenciácie odsúdených v zmysle § 9 až 14 Vyhlášky MS SR č. 368/2008 Z. z , ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody.

Výkon trestu odňatia slobody je v súčasnosti upravený Zákonom o výkone trestu odňatia slobody č. 475/2005 Z. z. a Zákonom č. 93/2008 Z. z.. Týmito zákonmi sa presne ustanovuje spôsob výkonu trestu odňatia slobody, dozor a kontrola nad výkonom trestu, stanovujú sa práva, povinnosti odsúdených. Samotný výkon trestu odňatia slobody bližšie upravuje Vyhláška MS SR 664/2005 Z. z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody. Činnosť a priebeh života odsúdených vo výkone trestu odňatia slobody okrem vyššie uvedeného zákona a poriadku upravuje aj ústavný poriadok a interné predpisy , ktoré vydáva Generálne riaditeľstvo zboru väzenskej a justičnej stráže.

Odsúdený je povinný počas výkonu trestu odňatia slobody podrobiť sa obmedzeniam tých základných práv a slobôd, ktorých výkon by bol v rozpore s účelom výkonu trestu alebo sa nemôžu vzhľadom na výkon trestu uplatniť. Je obmedzený najmä v práve súvisiacom s nedotknuteľnosťou osoby a jej súkromia, slobodou pohybu a pobytu, zachovania

listového tajomstva a tajomstva dopravovaných správ a iných písomností ako aj v práve slobodnej voľby povolania.

Je nutné poznamenať, že právna úprava výkonu trestu odňatia slobody v zmysle Zákona o výkone trestu odňatia slobody č.475/2005 Z. z. Zákona č. 93/2008 Z. z. zabezpečuje vo výkone trestu dodržiavanie základných zásad, ktorými sú :

- rešpektovanie ľudskej dôstojnosti odsúdeného , v priebehu výkonu trestu nesmú byť použité kruté, neľudské alebo ponižujúce spôsoby zaobchádzania alebo trestania,
- zásada rovnakého zaobchádzania, čo znamená, že práva stanovené zákonom o výkone trestu sú zaručené všetkým odsúdeným,
- diferencovaný spôsob výkonu trestu, pričom pohyb, kontakt, spôsob zabezpečenia a uplatňovania práv odsúdeného je rozdielny podľa stupňa stráženia,
- zabezpečenie vnútornej diferenciácie za účelom zvýšenia účinnosti výkonu trestu,
- zabezpečenie podmienok na sociálnu reintegráciu osoby po jej prepustení z výkonu trestu,
- zabezpečenie ochrany spoločnosti

Pre právnu úpravu výkonu trestu odňatia slobody, resp. právne predpisy, ktoré upravujú výkon trestu sú zaväzujúce i medzinárodné dokumenty a to : Všeobecná deklarácia ľudských práv, Európsky dohovor o ochrane ľudských práv a základných slobôd, Európsky dohovor na zabránenie mučenia a neľudského či ponižujúceho zaobchádzania alebo trestania, Štandardné minimálne pravidlá pre zaobchádzania s väznenými osobami, Európske väzenské pravidlá, Listina základných práv a slobôd a Ústava Slovenskej republiky.

2 SOCIÁLNA PRÁCA

S definovaním pojmu sociálna práca v teoretickej aj empirickej oblasti vznikajú problémy súvisiace s uhlom pohľadu autora definície. Praktickú sociálnu prácu chápu viacerí autori v užšom a širšom zmysle slova.

Sociálna práca ako praktická činnosť je profesionálna aktivita, ktorá umožňuje jednotlivcovi, skupinám, komunitám identifikovať, riešiť alebo zmierniť osobné, skupinové, komunitné sociálne problémy. Je to špecifická činnosť, ktorá smeruje k zlepšeniu prispôsobovania sa jednotlivcov, skupín, komunít a sociálneho prostredia, v ktorom žijú, k rozvíjaniu vlastnej zodpovednosti s využitím medziľudských vzťahov, zdrojov poskytovaných spoločnosťou, bez ohľadu na vek, pohlavie, rasu, kultúru, vierovyznanie. Sociálna práca ako praktická činnosť je podmienená konkrétnym vývojovým stupňom spoločnosti, jej normami, hodnotami, tradíciami, morálnymi princípmi, ekonomickou situáciou. Pre realizáciu sociálnej práce profesionálne, koncepčne a zodpovedne je potrebné vytvorenie inštitucionálnych základov sociálnej práce a to na globálnej úrovni, na úrovni štátu, na úrovni nevládných organizácií, združení a vzájomnou spolupracou nevládných inštitúcií a štátu (Tokárová a kol., 2003, s. 34 – 36).

Matoušek (2008) definuje sociálnu prácu ako spoločenskovednú disciplínu i oblasť praktickej činnosti, ktorej cieľom je odhaľovanie, vysvetľovanie, zmiernovanie a riešenie sociálnych problémov (chudoby, zanedbávania výchovy detí, diskriminácie určitých skupín, delikvencie mládeže, nezamestnanosti a i.). Opiera sa o rámec spoločenskej solidarity a o ideál naplňovania individuálneho ľudského potenciálu.

Sociálna práca podľa Strieženca (1996) je odborná disciplína, ktorá špeciálnymi pracovnými metódami zaisťuje sociálnu starostlivosť o človeka na profesionálnom základe. Vychádza zo systému poznatkov mnohých spoločenských vied (psychológie, sociológie, filozofie, etiky, pedagogiky, lekárskech, právnických, ekonomických vied) a aplikuje vedecké poznatky do praktickej činnosti. Zaoberá sa optimálnym fungovaním sociálnych inštitúcií zameraných na starostlivosť, zabezpečenie a pomoc jednotlivcom, skupinám alebo komunitám

2.1. Metódy sociálnej práce

Všeobecne sa pojem metóda definuje ako komplex postupov, princípov a krokov, pomocou ktorých vedec dosahuje svoje cieľ, odhalí jeho fungovanie a systém. V sociálnej

práci môžeme hovoriť, že je to postup ako analyzovať a riešiť sociálny problém jednotlivca, skupiny, komunity. (Tokárová a spol., 2003, s. 430).

Pod metodikou sa v sociálnej práci rozumie súbor pravidiel a postupov v konkrétnej sociálnej práci, určitú najvšeobecnejšiu postupnosť, z ktorej sociálny pracovník vyberá a aplikuje postupy na konkrétne podmienky sociálnej práce s klientom k dosiahnutiu cieľa (Strieženec, 1999, s. 215).

Cieľovou skupinou môže byť jednotlivec, rodina, skupina, miestna komunita, veková skupina, prípadne aj verejnosť. Z tohto hľadiska sú základnými metódami sociálnej práce prípadová práca, čiže práca s jednotlivcom, práca so skupinou, práca s rodinou a komunitná práca.

Odlíšovanie metód sociálnej práce podľa cieľových skupín je možné taktiež na obecnnejšej úrovni v kategóriách mikropraxe (práca s jednotlivcom), mezopraxe (práca s malou skupinou) a markopraxe (práca s komunitou, systémové analýzy a návrhy systémových zmien). (Matoušek, 2003, s. 287).

Ako už bolo spomenuté, základnými – klasickými metódami sociálnej práce sú sociálna práca individuálna, sociálna práca skupinová a sociálna práca komunitná, prostredníctvom ktorých môže sociálny pracovník pomôcť klientovi sociálny problém správne uchopiť a primerane ho riešiť. Prednostne sú v sociálnej práci používané logické metódy, za pomoci ktorých sa uvažovaním o skúmaných javoch dochádza k záverom. Pomocnou metódou pre logickú metódu je experimentálna metóda zaoberajúca sa pozorovaním javov, ich presným meraním a stanovením podmienok, za akých sa sociálne javy vyskytujú.

Metodickú mnohotvárnosť možno usporiadať, deliť do šiestich okruhov: poradenstvo, opatrovanie, vyjednávanie, intervencia, zastúpenie, zaopatrenie. Tento metodický princíp vyrástol z konkrétnej praxe sociálnej práce. (Strieženec, 1999, s. 215).

Zdokonaľovanie metód sociálnej práce je spojené s činnosťou inštitúcií, so vzdelávaním a vzdelaním sociálnych pracovníkov, uprednostňovanie profesionality a úrovne vzdelania pri pracovnom zaradení, kvalitou supervízií. (Tokárová a kol., 2003, s. 430).

K najakceptovanejším klasifikáciám v oblasti metód sociálnej práce patrí Hainesove delenie metód, ktoré vychádza z účasti klienta na realizácii danej metódy. Metódy, ktoré sa orientujú priamo na prácu s klientom – bezprostredné alebo priame metódy a metódy, pri ktorých sa nepredpokladá účasť klienta – nepriame. Metodika sociálnej práce sa zaoberá tiež vzťahom medzi metódou a cieľom práce, vplyvom hodnôt na výber metódy a realizáciu zvoleného metodického postupu.

2.2. Sociálny pracovník

Sociálny pracovník pracuje v problémovom sociálnom poli, legislatívne problematickom, kde sociálny cit, dodržiavanie etiky, schopnosť empatie, aktívne počúvanie je niekedy to jediné, čo môže poskytnúť. Profesionál vie, že to samo o sebe pôsobí terapeuticky. Sociálnu prácu môže vykonávať len profesionál. Profesionalizáciou získava sociálna práca viac práv a väčšiu zodpovednosť potrebnú k odbornému vedeniu pri rozhodovaní sa jednotlivca, skupiny, komunity o dôležitých, aj intímnych sférach života. Podmienkou profesionalizácie je zdokonaľovanie vzdelávania sociálnych pracovníkov vysokoškolským a celoživotným vzdelávaním. Teoretické poznatky sociálneho pracovníka v sebe zahŕňajú aj prístupy iných odborníkov – psychológov, sociológov, právnikov, pedagógov, lekárov a odrážajú sa v ich uplatnení do praxe, s použitím metód sociálnej práce. (Tokárová, 2003, s. 40 – 42).

Matoušek (2008, s. 201) opisuje sociálneho pracovníka ako pracovníka vykonávajúceho sociálne šetrenie, zabezpečujúceho sociálne agendy vrátane riešenia sociálno – právnych problémov, poskytujúce sociálne poradenstvo vykonávajúceho analytickú a koncepčnú činnosť v sociálnej oblasti, odborné činnosti v zariadeniach so sociálnou prevenciou, poskytujúci krízovú pomoc, sociálne poradenstvo a sociálnu rehabilitáciu. Podľa Tokárovej a kol. (2003, s.40) je sociálny pracovník definovaný ako odborník (profesionál), ktorý sa zaoberá sociálnou pomocou jednotlivcom, skupine alebo komunite, ktorí sa dočasne alebo trvalo nachádzajú v problémovej sociálnej situácii vyžadujúcej spoločenskú sociálnu intervenciu. Pracujú v priamom kontakte so sociálnym klientom pri riešení jeho problémovej sociálnej situácie.

2.3 Kompetencie sociálneho pracovníka

Pojem kompetencia obsahuje dve roviny. Prvá rovina je zastúpená informovaným vzdelávaním a druhá rovina je skúsenosť (získaná prostredníctvom praxe).

K profesionálnym kompetenciám môžeme zaradiť schopnosť sebainštrumentalizácie, čiže schopnosť využívať sám seba ako pracovný nástroj - inštrument, svojimi schopnosťami, vedomosťami, zručnosťami narábať tak, aby ich sociálny pracovník využil v prospech klienta.

Medzi všeobecné predpoklady a zručnosti sociálneho pracovníka Matoušek (2003, s. 52) zaraďuje:

- Zdatnosť a inteligencia - predpokladá sa dobrá inteligencia, túžba stále obohacovať svoje znalosti, zoznamovať sa s novými teóriami a praktickými technikami, čítať

odbornú literatúru, výsledky svojej práce zhrnúť do vlastného výskumu, ktorý poukazuje na dosahované výsledky,

- Príťažlivosť - vyplýva nielen z fyzického vzhľadu, ale i z toho, ako ďaleko klient vníma určitú názorovú príbuznosť, myšlienkovú zlučiteľnosť, príp. i citový vzťah k pracovníkovi. Pracovník sa tiež pre klienta môže stať príťažlivým nielen pre svoj fyzický vzhľad a pre to, ako sa oblieka, ale aj pre odbornosť a pre povosť, ktorej sa teší, a konečne aj kvôli tomu, ako komunikuje s klientmi,
- Dôveryhodnosť - Strong (In Matoušek, 2003) uvádza, že dôveryhodnosť je súhrn požiadaviek, ktoré klient vníma ako pracovníkov zmysel pre česnosť, jeho sociálne roly, srdečnosť a otvorenosť a nízku motiváciu pre osobný prospech. Medzi zložky, ktoré prispievajú k dôveryhodnosti pracovníka patria: diskretnosť, spoľahlivosť, využívanie moc, porozumenie,
- Komunikačné zručnosti - považuje Matoušek (2003, s. 53) za základné prostriedky na to, aby pracovník mohol naviazať vzťah s klientom. Medzi štyri základné zručnosti v tejto oblasti G. Egan (In. Matoušek, 2003, s. 53) zaraďuje: fyzickú príťažlivosť, počúvanie, analýzu klientových zážitkov, empatiu.

Pre Striežena (2003) jazyk, ako komunikačný prostriedok medzi klientom a sociálnym pracovníkom, má byť zrozumiteľný. Vyjadrovanie má byť jasné, vecné, prispôbené stavu klienta. Pre sociálneho pracovníka má dôležitý význam správna artikulácia a to z viacerých príčin: vedieť presne artikulovať svoj zámer, prispôbiť artikuláciu schopnostiam klienta, rešpektovať okamžitý stav klienta a podriaďiť tomu artikuláciu.

Sociálny pracovník má vedieť využiť svoje vlastné zážitky, skúsenosti a poznatky v prospech klienta. Súčasťou kontaktu s klientom nemá byť len výmena informácií, ale aj pozitívny prístup, ktorý začína úprimným privítaním, empatickým počúvaním, povzbudzovaním a dodávaním nádeje, ale ak si to situácia vyžaduje aj kritické zhodnotenie klientovho správania. Umenie správne kritiku dávať, ale i prijímať je jednou z najdôležitejších úloh, na ktoré by sa mala sociálna práca orientovať.

3 PENITENCIÁRNA SOCIÁLNA PRÁCA

Niektorí ľudia nezvládajú životné situácie. Sú to menšie či väčšie sociálne skupiny, ktoré sa nedokážu primerane prispôbiť zmenám spoločnosti a rýchlemu životnému tempu, zlyhávajú a časť z nich sa dostáva do rozporu so zákonom a následne i do výkonu trestu odňatia slobody. Tvoria tzv. sociálnu minoritu a mnohí z nich si vyžadujú špeciálnu sociálnu pomoc, resp. starostlivosť. Nástrojom sociálnej starostlivosti o človeka je odborná disciplína – sociálna práca.

V podmienkach väzenia patrí sociálna práca, respektíve metódy sociálnej práce k najdôležitejším prostriedkom zaobchádzania s obvinenými a odsúdenými. Realizuje sa formou individuálneho a skupinového poradenstva, voľbou a používaním adekvátnych metód a postupov počas celého výkonu trestu odňatia slobody. Penitenciárna sociálna práca sa zameriava hlavne na vytváranie predpokladov na zaradenie prepusteného odsúdeného do občianskeho života a pozornosť tiež venuje obmedzovaniu negatívnych vplyvov výkonu trestu odňatia slobody na osobnosť.

3.1 Sociálna práca, jej obsah a pôsobnosť v podmienkach väzenia

Skôr ako sa začneme zaoberať sociálnou prácou v podmienkach väzenia, respektíve penitenciárnou sociálnou prácou, považujeme za potrebné definovať sociálnu prácu ako takú. Podľa Strieženca (1996, s. 255) je „sociálna práca odborná disciplína, ktorá špeciálnymi pracovnými metódami zaisťuje sociálnu starostlivosť o človeka na profesionálnom základe.“ Medzinárodná federácia sociálnych pracovníkov v roku 1988 definovala sociálnu prácu „ako činnosť, ktorá predchádza alebo upravuje problémy jednotlivcov, skupín, komunit, vznikajúce z konfliktov potrieb jednotlivcov a spoločenských inštitúcií.“ (Tvrdoň, 1998, s.113). V zmysle užšieho ponímania môžeme sociálnu prácu charakterizovať podľa Tvrdoňa (1998, s. 113) „ako priamy, zámerný a pripravený kontakt sociálneho pracovníka s klientom, skupinou, komunitou za účelom stanovenia sociálnej diagnózy a uskutočňovania sociálnej terapie.“ V tomto ponímaní sa zvykne používať aj termín „metódy sociálnej práce“ na odlíšenie od sociálnej práce. Rozlišujeme niekoľko druhov sociálnej práce ako behaviorálnu, individuálnu (prípadovú), skupinovú, komunitnú, kuratívnu, podnikovú, preventívnu, resocializačnú, rehabilitačnú, penitenciárnu a postpenitenciárnu.. Behaviorálny prístup sa využíva najmä v penitenciárnej sociálnej práci.

V systéme penitenciárneho zaobchádzania s odsúdenými má svoje miesto aj penitenciárna sociálna práca, ktorú realizujú sociálni pracovníci v súčinnosti najmä s príslušníkmi zboru

v zmysle zákona č. 475/2005 Z.z. o výkone trestu odňatia slobody a vyhlášky MS SR č. 664/2005 Z.z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody a tiež Rozkazu generálneho riaditeľa č. 16/2000 o sociálnej práci vo výkone trestu odňatia slobody a poskytovaní sociálnych služieb vo výkone väzby (ďalej len RGR č. 16/2000).

RGR č. 16/2000 v § 1 vymedzuje sociálnu prácu ako „odbornú činnosť, ktorá sa zameriava na sociálnu diagnostiku, stanovenie a realizáciu postupov a metód sociálnej pomoci a na sledovanie ich účinnosti u odsúdeného.“ Cieľom sociálnej práce v podmienkach väznenstva je zmiernenie alebo odstránenie sociálnych problémov a príprava odsúdeného na riadny život občana po prepustení na slobodu. Nemčíková (2000, s.17-18) charakterizuje sociálnu prácu s odsúdenými ako „jednu z najdôležitejších foriem zaobchádzania s odsúdenými. Jej cieľom je uplatňovanie náročných odborných postupov na zistenie príčin vzniku, rozsahu a závažnosti sociálnych problémov väznených osôb a ich riešenie prostriedkami a metódami sociálnej práce.“

Jedným z prostriedkov, ktoré v rámci penitenciárneho zaobchádzania pomáhajú odsúdeným pri opätovnom zaradení sa do spoločnosti, sú metódy sociálnej práce. „Vychádza sa pri tom zo zásady, že každý odsúdený má právo na poskytnutie sociálnej starostlivosti v súlade s jeho individuálnymi resocializačnými potrebami“ (Fábry, Novák, 1995, s.36).

Realizácia sociálnej práce v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody je špecifická. Jej špecifickosť spočíva v tom, že sa pracuje s väzenskou klientelou a vykonáva sa v izolácii odsúdených od spoločnosti.

Sociálna práca vo výkone trestu odňatia slobody rieši celý komplex a hĺbku sociálneho problému uväznenej alebo odsúdenej osoby, s cieľom zmierniť alebo úplne odstrániť ťaživú sociálnu situáciu.

Plní hlavne tieto funkcie:

- preventívnu
- paliatívnu (zmierňujúcu)
- kuratívnu

V ústavoch na výkon trestu odňatia slobody sa nachádzajú odsúdení s rôznymi typmi sociálnych, psychických, kultúrnych, právnych a existenčných problémov. Sociálne prostredie vo väzenských zariadeniach vytvárajú predovšetkým jedinci s rôznym stupňom narušenia sociálnych hodnôt, postojov a správania. Účelom sociálnej práce s odsúdenými je pripraviť ich na rešpektovanie zákonov, spoločenskej morálky, sociálnych noriem,

rozvoj a podpora pozitívnych osobnostných vlastností, úcty k iným, sebaúcty, pozitívneho vzťahu k rodine a celkového zmyslu pre zodpovednosť, je pomáhať zmeniť ich hodnotový systém, doterajší štýl života, správanie, vytvoriť u nich nové návyky, vzory a predstavy, ktoré by umožnili ich opätovné začlenenie do spoločnosti.

Účinná sociálna pomoc preto musí vychádzať zo zásad ovplyvňovania jedinca, ktorý sociálne zlyhal a dopustil sa trestného činu. Je veľmi dôležité sústrediť sa na zmenu štruktúry delikventnej osobnosti, na preorientovanie jeho potrieb a záujmov, postojov, vôle. Predpokladom úspechu je motivácia odsúdeného.

Sociálna práca vo väzenstve vychádza z rôznych humanitných, náboženských a demokratických ideálov a filozofií a má široké využitie pri riešení potrieb odsúdených, ktoré vznikajú z osobných a spoločenských vzťahov. Pri rozvíjaní ich potenciálu vychádza z princípov, ako je rešpektovanie a akceptovanie odsúdeného, nevnucovanie vopred daného systému sociálnej pomoci, umožnenia odsúdenému uplatniť právo na sebarealizáciu tak, aby neporušoval rovnaké právo odsúdených, rešpektovanie princípu sociálnej spravodlivosti a základných ľudských práv, poskytovanie pomoci odsúdenému bez diskriminácie podľa veku, rasy, jazyka, náboženstva a pod. Jej pôsobnosť v tejto oblasti je široká, ale jej výsledky sa nedajú merať okamžite.

Odsúdení majú popri svojich povinnostiach, ktoré vyplývajú zo zákona o výkone trestu a interných predpisov aj svoje práva. Aj počas výkonu trestu zostáva odsúdený občanom spoločnosti a vzťahujú sa naňho ľudské práva zakotvené v Listine základných práv a slobôd.

Sociálne zabezpečenie odsúdených je v podmienkach slovenského väzenstva právne upravené v Zákone o výkone trestu odňatia slobody č. 475/2005 Z. z v štvrtej hlave „Práva a povinnosti“ – Prvý oddiel : „Základné sociálne práva“, §§ 18 až 23 a podrobnejšie sú špecifikované vo Vyhláške MS SR č. 664/2005 Z. z, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody v Tretej hlave – „Zabezpečenie práv“ v § 28 až 33 .

Realizácii sociálnej práce ako prostriedku penitenciárneho zaobchádzania sa venuje § 26 Vyhlášky MS SR č. 664/2005 Z. z, ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody, ktorý sa zaoberá cieľom a metódami sociálnej práce.

Základné sociálne práva, ktoré sú dané zákonom musí dodržiavať každý zamestnanec jednotlivých oddelení, ktorý vykonáva sociálnu prácu s odsúdenými. Pre odsúdených sa zabezpečuje základný sociálny servis na štandardnej úrovni.

3.2 Metódy sociálnej práce s odsúdenými

Sociálny pracovník sa riadi metodikou, ktorá umožňuje pružný a efektívny postup riešenia sociálneho problému. Pri aplikácii jednotlivých metód sociálnej práce sociálny pracovník prihliada na zvláštnosti a osobitosti jednotlivých kategórií odsúdených. Strieženec (2001, s.99) považuje metodiku za jednu z rozhodujúcich zložiek efektívnosti v celej činnosti sociálnej práce. Podľa neho citlivé používanie alebo nesprávne používanie metód môže rozhodovať o úspechoch a neúspechoch sociálneho pracovníka.

Sociálnou prácou v penitenciárnych podmienkach sa rozumie uplatňovanie osobitne náročných metód a postupov s cieľom zmierniť sociálne problémy odsúdených alebo odstrániť možné príčiny ich vzniku a pripraviť odsúdených na prepustenie z výkonu trestu.. Efektívnosť sociálnej práce s odsúdenými spočíva v realizácii takých metód , ktoré sú prispôsobené každej osobnosti páchatel'a. Tieto metódy nám umožnia určiť účinné spôsoby nápravy páchatel'a, ktoré sú prispôsobené individualite každého odsúdeného.

K dosiahnutiu odpovedajúcich zmien v správaní a psychike odsúdených by nám mali napomáhať individuálne a skupinové formy sociálnej pomoci, metódy zamerané na individuálne odstránenie deformácie osobnosti odsúdeného, ktoré ovplyvnili vznik a vývoj trestnej činnosti.

Cieľom týchto metód je predovšetkým snaha o zmenu deviantného správania odsúdených, zameraná na hodnotové hierarchie, postoje, kvalitu a kvantitu sociálnych väzieb odsúdeného a to všetko vo vzťahu k možným príčinám kriminálneho správania. Metódy sociálnej práce sú dôležité najmä u odsúdených s dlhodobjšími trestami odňatia slobody, nakoľko následkom tejto doby u odsúdených postupne vyhasínajú sociálne žiaduce vzorce správania, nakoľko v podmienkach výkonu trestu ich vystriedajú vzorce nové, ktoré sú pre život nevhodné a dochádza k strate iniciatívy. Sociálna pomoc sa vo výkone trestu odňatia slobody realizuje formou individuálnej a skupinovej sociálnej práce.

Individuálna sociálna práca – prípadová sociálna práca (case work) patrí medzi najstaršie metódy sociálnej práce, ktorá rieši individuálnu životnú situáciu klienta.. Jej zakladateľkou je M. Richmondová. Úspešnosť tejto metódy spočíva vo vybudovaní dobrého vzťahu medzi klientom (odsúdeným) a sociálnym pracovníkom.

Individuálna sociálna práca s odsúdeným je významná z hľadiska pôsobenia na odsúdeného s cieľom zmeniť jeho negatívne správanie a predovšetkým postoje, ktoré sa navonok prejavujú v jeho asociálnom správaní. Je to konkrétna sociálna práca s odsúdeným - klientom. Prístupovať k nej môžeme buď z psychosociálneho,

psychoanalytického, psychoterapeutického, behaviorálneho alebo iného poňatia. Z tohto pohľadu k základným predpokladom realizácie sociálnej práce patrí poznanie osobnosti odsúdeného v sociálnom kontexte, charakteru problému, činiteľov vzniku problému, vhodných postupov a metód pôsobenia, variabilných spôsobov riešenia problémov vzhľadom na individuálne odlišnosti osobnosti a správania odsúdeného.

Základom individuálnej sociálnej práce je sociálne poradenstvo. Poradenský proces je zameraný na rozvoj a využitie spôsobilosti odsúdeného vysporiadať sa so svojimi problémami. „Poradenstvo je založené na vzťahu pomoci, pričom poradca má snahu podporiť rast, rozvoj, zrelosť a lepšie uplatnenie klienta, aby sa efektívnejšie orientoval vo svete a vyrovnával sa so životom“ (Gabura, J. – Pružinská, J., 1951 s. 13).

Pri poradenskej činnosti sa sociálny pracovník zameriava na poskytnutie informácií o možnostiach riešenia sociálnej situácie a na usmernenie odsúdeného pri uplatňovaní foriem sociálnej pomoci. Sociálne poradenstvo zahŕňa i odbornú psychosociálnu starostlivosť, na vykonávaní ktorej sa podieľa v rozsahu svojej kompetencie, pričom využíva informácie, distribúciu, klarifikáciu, ventiláciu a povzbudenie.

Osveta a vzdelávanie sa vykonáva najmä formou prednášky, ktorá je zameraná na poskytnutie informácií skupine odsúdených na určenú tému (napríklad oblasť sociálnej pomoci, rodinného práva a podobne). Pri prednáške sa kladie dôraz na to, aby bola informatívne zaujímavá (v optimálnom čase sa odovzdá optimálne množstvo informácií), informatívne účinná (rozvíja a formuje myslenie odsúdeného) a výchovná, besedy, ktorá je zameraná na doplnenie a rozšírenie vedomostí na určenú tému a názornej agitácie, ktorá je zameraná na informácie formou oznamov na nástenkách a podobne.

Skupinová sociálna práca sa orientuje na prácu so skupinou odsúdených, pri ktorej sociálny pracovník využíva skupinovú dynamiku, skupinové vzťahy, súčinnosť, spoluprácu a vzájomné pozitívne ovplyvňovanie jednotlivých členov v skupine. Skupinová forma práce v indikovaných prípadoch rozvíja, zefektívňuje a nadväzuje na poznatky individuálnej sociálnej práce a prostredníctvom ďalšieho subjektu (skupiny) pôsobí na všetkých ostatných odsúdených. Spojovacím článkom býva spoločný sociálny problém, spriaznenosť a prekonanie obáv z nepochopenia vlastného sociálneho problému. Výhody skupinovej práce s odsúdenými sú:

- serióznjší a zodpovednejší prístup odsúdených k skupinovému daniu,
- vytváranie a rozvoj upevňovania želaných zmien v správaní a konaní odsúdených,
- pomáha odkrývať a posilňovať pozitívne rezervy ich osobností,
- rozvíja schopnosť odsúdeného rešpektovať a hodnotiť názory iných, schopnosť prijímať

otvorenú a oprávnenú kritiku bez afektívnych, agresívnych a iných obranných reakcií.

Pri skupinovom stretnutí sa neanalyzuje do detailov trestná činnosť jednotlivých členov skupín, cieľom je, aby každý z nich pochopil hlbšie motívy vlastného správania a naučil sa prevziať zodpovednosť za minulé, súčasné a hlavne budúce správanie. Metodika so skupinou odsúdených je značne náročnejšia. Vyžaduje od sociálneho pracovníka väčšie skúsenosti.

Sociálny pracovník overuje účinnosť realizovaných postupov a metód sociálnej pomoci počas výkonu trestu a po prepustení na slobodu získaním informácií od sociálnych pracovníkov úradov práce, sociálnych vecí a rodiny.

3.3 Proces sociálnej práce vo výkone trestu odňatia slobody

Praktická sociálna práca v podmienkach väznenstva je daná jednak koncepciou štátnej sociálnej politiky, zákonnými normami, ale aj teoretickými poznatkami z oblasti sociálnej práce.

„Objektom sociálnej práce je konkrétny človek, praktická činnosť ľudí je v priebehu celého života človeka, v zákonnej regulácii, v pomoci a uľahčovaní hľadania a nachádzania miesta v živote. Sociálna práca pokrýva jedinca, skupinu, komunitu a celú spoločnosť“ (Strieženec, 1999, s. 67).

Sociálna práca vo výkone trestu odňatia slobody sa vykonáva v špecifických podmienkach. Je presne vymedzená zákonom č. 475/2005 Zb. o výkone trestu odňatia slobody a vyhláškou MS SR č. 664/2005 Zb., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody a RGR č. 16/2000.

Výkon sociálnej práce zabezpečuje sociálny pracovník, ktorý prichádza do kontaktu s odsúdenými od jeho nástupu na výkon trestu odňatia slobody až po jeho prepustenie. Sociálneho pracovníka riadi vedúci oddelenia, ktorý kontroluje a zodpovedá za úroveň sociálnej práce s odsúdenými. Sociálny pracovník plní úlohy podľa organizačného usporiadania a štatútu služobných činností oddelenia. Je nutné podotknúť, že obsah sociálnej práce vo väznenstve je vždy striktné vymedzený daným rozkazom generálneho riaditeľa (RGR), ktorý je pre sociálneho pracovníka záväzný.

Výkon trestu odňatia slobody je pre odsúdené osoby mimoriadnym životným zlomom, ktorého negatívnym následkom môže byť rozpad rodinných a partnerských vzťahov, oslabenie alebo zánik sociálnych väzieb, zníženie životnej úrovne, úbytok spoločenských a osobných aktivít a s tým spojená frustrácia, stres a ich negatívne dôsledky. Sociálna práca vo výkone trestu odňatia slobody je vykonávaná v izolácii odsúdených od

spoločnosti, pričom najmä pri výkone dlhodobých trestov strácajú odsúdení kontakty s vonkajším svetom a v dôsledku toho aj reálne predstavy o fungovaní spoločenských vzťahov a väzieb, oslabujú sa možnosti sociálnej kompetencií a vytrácajú sa sociálne zručnosti. To sú príčiny spôsobujúce vážne problémy odsúdeným v oblasti sociálneho prispôsobovania sa na slobode po ukončení trestu.

Počas výkonu trestu odňatia slobody proces zaobchádzania s odsúdenými pozostáva z niekoľkých fáz. Kozoň (2006, s. 13) rozlišuje vzhľadom na obsah zaobchádzania a čas realizácie 3 základné fázy zaobchádzania a to :

- vstupná fáza (sociálna diagnostika),
- priebežná fáza (sociálna pomoc odsúdenému),
- predvýstupná a výstupná fáza.

Vstupná fáza:

v tejto fáze považujeme za veľmi dôležitý prvý kontakt sociálneho pracovníka s odsúdeným, nakoľko kvalita a efektívnosť sociálnej pomoci je priamo úmerná priebehu prvého kontaktu. Sociálny pracovník informuje odsúdeného pri prvom kontakte o svojej funkcii a možnostiach riešenia jeho problémov. Získava údaje o odsúdenom na nástupnom oddieli a z dostupnej dokumentácie o odsúdenom a zároveň získava poznatky o sociálnej situácii odsúdeného a zisťuje možnú aktuálnosť alebo perspektívu vzniku sociálneho problému odsúdeného. Na získanie čo najobjektívnejších poznatkov o odsúdenom využíva sociálnu diagnostiku. Táto je zameraná na zisťovanie a hľadanie príčin, ktoré spôsobili, viedli, alebo podmieňovali vznik sociálneho problému. Pri stanovení sociálnej diagnózy využíva riadený rozhovor, predchádzajúce hodnotenia odsúdeného a ďalšie dôležité informácie. Cieľom riadeného rozhovoru je doplniť anamnestické údaje o odsúdenom, zistiť príčiny vzniku sociálneho problému, zistiť údaje o sociálnom zázemí odsúdeného, ďalej zistiť, v ktorých rolách odsúdený zlyhal, či ako otec, manžel, pracovník atď., odhadnúť dynamiku možností a schopností odsúdeného riešiť alebo podieľať sa na riešení problému. Počas rozhovoru taktiež sociálny pracovník využíva pozorovanie, predmetom ktorého sú motorické prejavy, komunikácia, emocionalita, sociabilita. Sociálny pracovník pri realizácii diagnostikovania problému využíva aj údaje z psychologického vyšetrenia odsúdeného, závery lekárskeho vyšetrenia a konzultácie s odborným personálom ústavu. Na základe takto získaných poznatkov (pozorovanie, preštudovanie materiálov, riadený rozhovor) sociálny pracovník vo vstupnej fáze stanoví pracovnú sociálnu diagnózu, ktorú si overuje v ďalšej fáze práce s odsúdeným alebo počas priebežnej diagnostiky. V priebehu vykonávania diagnostiky sociálny pracovník získané informácie o odsúdenom analyzuje,

triedi a vykonáva syntézu podstatných informácií, na základe ktorých stanoví sociálnu diagnózu a formuluje sociálny problém.

Na základe diagnózy a poznania pozitívnych vlastností odsúdeného a jeho skúseností v oblasti medziľudských vzťahov, sociálny pracovník určí plán sociálnej pomoci. Tento obsahuje jednu alebo viac možností riešenia daného sociálneho problému. Jednotlivé etapy riešenia formuluje jasne, zrozumiteľne. Zrozumiteľná formulácia jednotlivých krokov umožňuje odsúdenému uvedomovať si a sledovať aj čiastočné zlepšenie alebo zhoršenie svojej situácie pri neplnení odporúčaných a dohodnutých postupov. Sociálny pracovník tak motivuje odsúdeného k aktívnej spolupráci na riešení daného problému.

Priebežná fáza:

táto fáza sa týka realizácie sociálnej pomoci odsúdenému v priebehu výkonu trestu odňatia slobody. „Pri riešení sociálnych problémov poskytuje sociálny pracovník odsúdenému sociálnu pomoc, ktorá spočíva v individuálnej a skupinovej poradenskej činnosti, nácviku sociálnych zručností zameraných na podporu, usmernenie prosociálneho správania a konania, na zmenu postojov a získanie sociálnych zručností“ (§ 4 ods.3 RGR č.16/2000). Sociálna pomoc musí byť individuálna s ohľadom na jedinečnosť a resocializačné potreby odsúdeného a musí pomáhať riešiť konkrétnu situáciu a to vhodnou voľbou foriem, metód, rozsahu a dĺžky poskytovania sociálnej pomoci. Jednou z dôležitých podmienok, ktoré vytvárajú predpoklady na účinné pôsobenie, patrí aj vytvorenie vzťahu medzi sociálnym pracovníkom a odsúdeným, osobitne v podmienkach penitenciárneho zaobchádzania je potrebné zvoliť citlivý prístup k jednotlivým prípadom. Za základné podmienky tohto vzťahu považujeme akceptáciu, vcítenie a zhodu. Splnenie týchto podmienok pomáha odsúdenému znižovať vnútorné napätie a mobilizovať ho k tomu, aby našiel v sociálnom pracovníkovi oporu pri riešení sociálneho problému v spojitosti s aktuálnou situáciou. Dôležitú úlohu tu zohráva aj fakt, aby sociálny pracovník dal odsúdenému najavo, že aj keď prejaví skryté a negatívne stránky svojej osobnosti, bude k nemu pristupovať s porozumením a snahou riešiť jeho životnú situáciu. V priebehu výkonu trestu sociálny pracovník pri riešení sociálnych problémov prichádza do kontaktu s odsúdenými, ktorí sú psychosociálne narušení, ktorí prešli náročnými životnými situáciami, pri vyrovnávaní sa s nimi si osvojili rôzne reakcie a techniky, sú nezrelí a nedostatočne socializovaní. Veľakrát neprimerane reagujú na sociálne prostredie, pričom si neuvedomujú príčiny svojich narušených vzťahov alebo si ich nechcú priznať. Negatívne skúsenosti, ktoré získali vplyvom súčasného alebo pôvodného sociálneho prostredia ich naučili nedôvere, nepriateľskému či agresívnemu konaniu. Sú neúprimní a zastierajú skutočnosti. Metodika

práce sociálneho pracovníka s každým z nich je preto iná, ale musí byť súčasťou premyslenej a plánovanej sociálnej pomoci.

Predvýstupná a výstupná fáza:

táto fáza sa začína dva mesiace pred prepustením odsúdeného z výkonu trestu. Sociálny pracovník uskutoční s odsúdeným tzv. výstupný pohovor, zhodnotí jeho pobyt vo výkone trestu, riešenie jeho sociálnych problémov, samotnú účinnosť realizácie plánu sociálnej pomoci a spracuje oznámenie o nadchádzajúcom prepustení z výkonu trestu, ktoré zasiela sociálnym kurátorom. V zmysle § 4 ods. 4 RGR č. 16/2000 sociálny pracovník informuje odsúdeného pred prepustením na slobodu o spôsobe poskytovania sociálnej pomoci v rámci postpenitenciárnej starostlivosti a usmerňuje jeho ďalší postup pri jej uplatňovaní. Odsúdeného poučí o právach a povinnostiach uchádzačov o zamestnanie, oboznamuje ich o nároku na sociálne dávky, motivuje ich k hľadaniu zamestnania, vybavuje ubytovanie po výkone trestu, ak sa odsúdený nemá kam vrátiť (azylové zariadenia, útulky), zabezpečuje civilné oblečenie v spolupráci s charitatívnymi organizáciami pre odsúdených. V tejto fáze si sociálny pracovník overuje účinnosť zvolených postupov a metód na dosiahnutie účelu poskytnutia sociálnej pomoci odsúdeným v priebehu výkonu trestu odňatia slobody a zároveň po prepustení odsúdeného na slobodu získava informácie od sociálnych kurátorov z Úradu práce, sociálnych vecí a rodiny o jeho reintegrácii do spoločnosti.

Sociálny pracovník predpokladá v priebehu všetkých troch fáz aktívnu spoluprácu s odsúdeným a jeho aktívny prístup pri diagnostických postupoch a pri riešení sociálnej situácie. Nesmieme zabudnúť ani na spoluprácu sociálneho pracovníka a pedagóga, ktorý má odsúdeného vo výchovnom kolektíve. Tak ako sociálny pracovník, tak aj pedagóg sa bezprostredne podieľa na realizácii resocializácie odsúdeného. Samozrejme pri realizácii sociálnej práce sociálny pracovník úzko spolupracuje aj s ostatnými odborníkmi pri riešení sociálnych problémov odsúdeného počas výkonu trestu. Z doterajších skúseností vieme, že úspechy v procese resocializácie je možné dosiahnuť len participáciou jednotlivých oddelení na tomto procese.

Zameranie sociálnej práce je veľmi rozsiahle a zahŕňa množstvo konkrétnych problémov rôznej závažnosti a časovej náročnosti na ich riešenie. Ide o riešenie takých problémov, ktoré sa nemusia priamo dotýkať odsúdeného, ale majú podstatný význam pre jeho resocializáciu. Je to sociálna práca v širšom zmysle. Jedná sa o tieto oblasti:

Sociálna práca súvisiaca s rodinou odsúdeného:

- zisťovanie informácií o rodine pri strate kontaktov s odsúdeným
- zisťovanie informácií o deťoch umiestnených v ústave

- vybavovanie platenia výživného
- vybavovanie náležitostí pri narodení dieťaťa a počas výkonu trestu

Riešenie finančného zabezpečenia po prepustení z výkonu trestu:

- finančná pomoc pri prepustení z výkonu trestu
- pomoc pri vybavení dávky sociálnej pomoci
- zabezpečenie náhradného ubytovania
- intervencia ohľadom zamestnania odsúdeného
- vybavovanie dôchodkov

Zabezpečenie spolupráce s odborníkmi v oblasti starostlivosti o človeka:

- lekárske a psychologické vyšetrenia
- spolupráca s políciou
- ochrana odsúdeného
- zabezpečenie pohovorov so sociálnymi kurátormi okresných úradov
- vybavovanie dokladov totožnosti odsúdeného
- vybavovanie štátnej príslušnosti

Sociálna práca vo väzenstve musí obsahovať isté etické zásady, ktorými sa riadi:

- kedy zasahovať do života klienta a jeho rodiny
- ktorým sociálnym prípadom dať prednosť a čas na dlhodobé a výchovné pôsobenie
- koľko pomoci, resp. starostlivosti poskytovať klientom tak, aby túto pomoc nezneužívali
- kedy prestať so sociálnou terapiou, poskytovaní sociálnych služieb a dávok sociálnej pomoci

3.4 Osobnosť sociálneho pracovníka vo väzenstve

Sociálna práca vo väzenstve je vysoko náročná a špecifická, najmä čo sa týka klientely a prostredia. Úloha sociálneho pracovníka nespočíva vo formálnom dodržiavaní predpisov, veľmi dôležité je pôsobenie jeho prístupu. Ľudský prístup musí obsahovať isté etické zásady, ktorými sa riadi. Patrí do tej skupiny profesionálov „u ktorej je nevyhnutnou podmienkou účinnosti práce vysoká profesionalita sociálnej komunikácie, ako aj cieľavedomého usmerňovania celkového procesu riešenia sociálnej práce“ (Charvátová, D., 1990, s. 102).

„Skutočná veľkosť je poznať ľudí, a predsa nimi neopovrhovať“ (Goethe, J. W.).

Sociálny pracovník je kvalifikovaný odborník v oblasti sociálnej práce, ktorý zaisťuje, napráva, koriguje a rieši sociálne problémy odsúdeného, sprostredkováva pomoc pri ich riešení a využíva získané vedomosti, zručnosti a efektívne metódy a postupy. Vo svojej práci uplatňuje predpisy a interné predpisy, princípy etiky sociálnej práce a etické štandardy sociálneho pracovníka. Princípy a štandardy etiky sociálneho pracovníka s odsúdenými vychádzajú z dokumentu „Etika sociálnej práce – princípy a štandardy“, ktoré boli prijaté Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov v roku 1994 v Colombo, Srí Lanka (Rozkaz generálneho riaditeľa č. 16/2000).

Sociálny pracovník musí rešpektovať súkromné a dôverné informácie. Ich využívanie vedie odsúdeného k prevzatiu zodpovednosti za dohodnutý postup. Aby mohol plniť náročné úlohy resocializačného procesu a kompletnej sociálnej práce, musí mať :

- organizačné schopnosti – prejavujú sa v umení viesť skupinu odsúdených, v správnosti a pružnosti reagovania
- komunikatívne schopnosti – pomáhajú mu pri vytváraní vzťahov s odsúdeným, ktoré sú založené na vzájomnom pochopení
- koncepčné schopnosti – venovanie sa výchovnej a pedagogickej stránke života odsúdených, ich vzťahom, problémom, spôsobom riešenia vzniknutých situácií
- didaktické schopnosti – úspešná realizácia prednášok, besied, pohovorov, stimulovanie odsúdeného k plneniu úloh
- expresívne schopnosti – schopnosť citlivo a taktne upozorniť na chyby, naznačiť možný spôsob odstraňovania nedostatkov, vhodné je využívanie gest a mimiky, čo umocňuje prejav
- konštruktívne schopnosti – formovanie osobnosti jednotlivca a kolektívu odsúdených.

Hlavné úlohy sociálneho pracovníka v ústave na výkon trestu odňatia slobody:

- spracováva podklady pre poradné orgány riaditeľa ústavu z oblasti sociálnej práce s odsúdenými,
- vykonáva odborné činnosti v oblasti sociálneho poradenstva pre odsúdených,
- na základe získaných poznatkov o sociálnej situácii odsúdených sa podieľa na zaraďovaní a preradovaní odsúdených do výchovných a pracovných kolektívov alebo skupín,

- spracováva u odsúdených so sociálnymi problémami sociálne anamnézy, ktoré zaznamenáva do kariet o sociálnej situácii odsúdených,
- pri riešení sociálnych problémov odsúdených, preveruje údaje o ich rodinnom, pracovnom, spoločenskom prostredí,
- vyjadruje sa k návrhom pedagógov k vyplácaniu sociálneho vreckového, k poskytnutiu príspevku pri prepustení, k hodnoteniu odsúdeného,
- podľa potreby sa zúčastňuje návštev odsúdeného, spolupracuje s rodinou, hľadá podnety k pozitívnej zmene správania odsúdeného,
- vykonáva, resp. organizačne zabezpečuje individuálne pohovory, besedy a prednášky pre odsúdených, zameraných na sociálne poradenstvo z oblasti sociálneho zabezpečenia, pracovnej problematiky, rodinného práva a ďalších oblastí,
- informuje odsúdených o spôsobe sociálneho zabezpečenia počas výkonu trestu a po jeho prepustení,
- spracováva a vybavuje žiadosti odsúdených o starobné a invalidné dôchodky, sprostredkováva kontakt so sociálnym kurátorom, Úradom práce, sociálnych vecí a rodiny a zabezpečuje iné individuálne prípady.

Počas výkonu trestu do kompetencie sociálneho pracovníka patria najmä tieto okruhy sociálnej práce:

- v spolupráci so sociálnym kurátorom preverovanie situácie v rodine,
- pomoc pri obnovovaní a nadväzovaní kontaktov s príbuznými,
- zisťovanie a sledovanie vyživovacej povinnosti odsúdených (minimálne výživné, náhradné výživné),
- pomoc pri vybavovaní dôchodkov odsúdených,
- návštevy sociálnych kurátorov v ústave podľa miesta bydliska odsúdených,
- vystavovanie potvrdení o výkone trestu odňatia slobody pre odsúdených a pre príbuzných na sociálne účely,
- spolupráca s notariátmi pri overovaní dokladov,
- telefonické preverovanie telegramov o úmrtí v rodine odsúdeného,
- účasť na návštevách odsúdených s príbuznými počas výkonu trestu,
- spolupráca so sociálnou poisťovňou,
- spolupráca s mestskými úradmi a s charitatívnymi organizáciami pri zabezpečovaní ubytovania pre odsúdených bezdomovcov,

- pohovory s odsúdenými, ktorí sú podmiennečne prepustení.

Sociálny pracovník je povinný pri realizácii sociálnej práce viesť dokumentáciu v zmysle § 6 RGR č. 16/2000.

Vedie nasledovnú dokumentáciu:

- karta o sociálnej situácii odsúdeného, do ktorej zaznamenáva sociálne problémy a spôsob ich riešenia. Táto sa po prepustení odsúdeného na slobodu alebo pri premiestnení do iného ústavu zakladá do jeho osobného spisu. Dôležité údaje zaznamenáva aj do osobnej karty odsúdeného.
- kniha návštev, v ktorej evidujú aktivity týkajúce sa návštev zástupcov štátnych a neštátnych orgánov a organizácií v ústave a sociálnych pracovníkov v ústavoch a v iných štátnych a neštátnych orgánoch a organizáciách.
- mesačné štatistické hlásenie z oblasti sociálnej práce.

Dokumentácia údajov o sociálnych prípadoch a sociálnej práci musí byť výstižná a náväzná. Zvládnutie zručností sociálnym pracovníkom potrebných pri vykonávaní riadeného rozhovoru, spracovaní sociálnej diagnózy, poradenstva, intervencie a podobne, ako aj schopnosť pozorovania, analýzy a syntézy informácií o odsúdenom uľahčuje vedenie dokumentácie. Dokumentácia sociálnej práce musí byť nápomocná pri riešení sociálneho problému iným príslušníkom zboru na oddelení a je určená aj na spracovanie štatistických údajov. Je významná i z hľadiska zisťovania efektívnosti aplikovaných postupov a metód sociálnej práce a ich zdokonaľovania a potrieb konzultácie s odborným personálom ústavu.

3. 5 Spolupráca sociálneho pracovníka vo výkone trestu odňatia slobody s inými subjektami

Pri zaobchádzaní s odsúdenými a plnení úloh spojených s programom zaobchádzania zbor spolupracuje so štátnymi orgánmi, orgánmi územnej samosprávy, právnickými osobami, fyzickými osobami, záujmovými združeniami občanov, cirkvami, náboženskými spoločnosťami, nadáciami a charitatívnymi organizáciami, ktoré pôsobia v súlade so všeobecne záväznými právnymi predpismi (Zákon č. 308/1991 Zb. o slobode náboženskej viery a postavení cirkví a náboženských spoločností v znení zákona č. 394/2000 Z. z., Zákon č. 83/1990 Zb. o združovaní občanov v znení neskorších predpisov, Zákon č. 34/2002 Z. z. o nadáciách a o zmene Občianskeho zákonníka v znení neskorších predpisov). Podmienkou takejto spolupráce je súhlas riaditeľa ústavu a v určených prípadoch aj predloženie projektu.

V zmysle Zákona č. 305/2005 Z. z o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov má odsúdený právo na poskytnutie pomoci orgánom sociálnoprávnej ochrany a sociálnej kurately. Zástupcovia uvedených orgánov a organizácií môžu po dobu výkonu trestu udržiavať s odsúdeným osobný a písomný styk, zaujímať sa o jeho správanie s cieľom pomáhať mu pri vytváraní podmienok po prepustení na slobodu z výkonu trestu. Zástupcovia uvedených orgánov a organizácií taktiež môžu navštíviť odsúdených vo výkone trestu v termíne, ktorý určí riaditeľ ústavu. Na ich žiadosť môže ústav poskytnúť informácie o správaní odsúdeného, avšak podmienkou je súhlas odsúdeného.

Spolupráca uvedených orgánov a organizácií v procese penitenciárneho zaobchádzania spočíva v účasti na riešení sociálnych problémov odsúdeného pri vytváraní priaznivých podmienok po prepustení z výkonu trestu, v organizovaní, zabezpečovaní a realizácii kultúrno-osvetových činností a vzdelávania, ďalej sa môžu podieľať na materiálno-technickom vybavení učební, miestností pre športovú a záujmovú činnosť, na podpore a pomoci pri uplatňovaní nových metód a spôsobov resocializácie, uskutočňovaní odborných seminárov a špecializovanej prípravy personálu na zaobchádzanie s odsúdenými. Pri uskutočňovaní osvetových podujatí pre odsúdených zo sociálnej, právnej, zdravotníckej oblasti a z iných oblastí, spolupôsobia odborní pracovníci ústavu, sudcovia, prokurátori, pracovníci iných orgánov a organizácií. Ak je to vhodné, možno vykonaním prednášky alebo besedy poveriť aj odsúdeného s potrebnou odbornou spôsobilosťou.

Úlohou sociálneho pracovníka je usilovať sa o rozvoj a sebarealizáciu odsúdených, objektívne a disciplinovane využívať svoje vedomosti a zručnosti v ich prospech. Kvalita sociálnej práce závisí aj od kooperácie tak medzi sociálnymi pracovníkmi navzájom ako i pedagógmi, ktorí sú prvou kontaktnou osobou vo výkone trestu, na ktorú sa odsúdený obráti. V rámci riešenia sociálnych problémov odsúdených je nevyhnutná súčinnosť sociálneho pracovníka s odborníkmi v ústave i s inými oddeleniami (ekonomické, organizačno-právne, zdravotnícke atď.) počas výkonu trestu, podieľa sa na realizácii programu zaobchádzania a uplatňovaní iných metód a postupov práce.

Z odborného väzenského personálu spolupracuje sociálny pracovník hlavne s:

- ústavným psychológom – pri práci s odsúdenými, kde identifikuje problémy vo väzenskom prostredí, stav dekompenzácie, frustrácie, maladaptivity, interpersonálne problémy, psychosomatické obtiaže,

- pedagógmi – spolupracuje pri organizovaní kultúrno-osvetovej činnosti, celouštavných podujatiach – ako sú športové podujatia, vedomostné kvízy, prednášky, protidrogové osvety, pri zabezpečení zamestnania a návštev odsúdených,
- lekárom – pri sociálnej práci s čiastočnými invalidmi, väzňami s trvalým poškodením zdravia, vyžadujúcich zvýšenú lekársku starostlivosť a pravidelnú udržiavanú medikamentóznou liečbu,
- referentom režimu, ktorý poskytuje sociálnemu pracovníkovi cenné rady o odsúdených, zmenách postojov správania, spolupracuje s ním pri individuálnej a skupinovej práci,
- inými personálom ústavu – hlavne v záujme riešenia problémov odsúdených týkajúcich sa finančných záležitosti, dĺžky tresty, prípadne iných problémov.

V rámci plynulej penitenciárnej a postpenitenciárnej starostlivosti sociálny pracovník oddelenia výkonu trestu spolupracuje so sociálnymi pracovníkmi úradov práce, sociálnych vecí a rodiny, sociálnymi kurátormi (zmysle Zákona č. 305/2005 Z. z „o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov“), probačnými a mediačnými úradníkmi na súdoch, mestskými a obecnými úradmi, sociálnou poisťovňou, políciou, školami, azylovými zariadeniami, charitatívnymi organizáciami, notárskymi úradmi a inými štátnymi a neštátnymi orgánmi a organizáciami, ako aj rodinami odsúdených prostredníctvom ktorých, rieši sociálne problémy odsúdeného a zároveň poskytuje informácie o odsúdenom podľa osobitných a interných predpisov. Úzka spolupráca s menovanými inštitúciami je nevyhnutná z hľadiska riešenia osobných, rodinných a širších sociálnych problémov odsúdených (§ 5 RGR č. 16/2000). Špecifikom sociálnej práce vo VTOS je, že sa uskutočňuje v izolácii a komunikácia s orgánmi zúčastňujúcimi sa na postpenitenciárnej starostlivosti sa uskutočňuje formou písomného styku. Sociálny pracovník osoby prepustené z VTOS nenavštevuje a tak chýba spätná väzba.

Z hľadiska spolupráce sociálneho pracovníka ÚVTOS s inými inštitúciami pokladáme za najvýznamnejšiu spoluprácu so sociálnymi kurátormi, probačnými a mediačnými úradníkmi.

K najúčinnjším spôsobom prevencie recidivizmu patrí spoľahlivo organizovaná postpenitenciárna starostlivosť. Tá patrí do kompetencie Ministerstva práce, sociálnych

vecí a rodiny SR, ktorému podliehajú sociálni kurátori a Ministerstva spravodlivosti SR, ktorému podliehajú probační a mediační úradníci.

Môžeme teda konštatovať, že sociálny pracovník v kooperácii s odborným personálom väzenstva a orgánmi a inštitúciami podieľajúcimi sa na postpenitenciárnej starostlivosti vytvára predpoklady pre úspešnú integráciu odsúdených do civilného života pokiaľ možno za ich plnej participácie. Nazdávame sa preto, že ochota prepusteného väzňa spolupracovať založená na vnútornom presvedčení s úprimnou snahou o nápravu je základným predpokladom úspešného začlenenia sa do civilného života a fungovania v spoločnosti.

4 DISKUSIA

Prostredie výkonu trestu odňatia slobody a výkonu väzby je spojené s obmedzením osobnej slobody, je odlišné od iných sociálnych podmienok. Je poznamenané nielen spoločným ubytovaním, ale najmä vlastnosťou donútenia. Pre zvládnutie zaobchádzania s odsúdenými a obvinenými je preto mimoriadne dôležité skúmať a analyzovať spoločenskú klímu v prostredí výkonu trestu a výkonu väzby. Práve v týchto zariadeniach je hlavné ťažisko práce väzenského personálu v sociálnom prístupe k odsúdeným a obvineným. Pre väznené osoby sú vytvárané také materiálne a kultúrne podmienky života, aby mali zabezpečený primeraný psychický a telesný rozvoj, aby boli pripravení na návrat do spoločnosti po prepustení na slobodu.

V systéme slovenského väznenstva je v súčasnosti zaobchádzanie s odsúdenými a obvinenými zaužívaný pojem, aj keď existujú rôzne názory na obsah činností, ktoré tento pojem zahŕňa. Proces zaobchádzania v slovenskom väznenstve obsahuje v sebe všetky činnosti vykonávané v podmienkach výkonu trestu a výkonu väzby. Prijatím nových zákonov sa niektoré aspekty filozofie zaobchádzania zmenili. A to v tom smere, že zaobchádzanie je treba aplikovať z komplexnejšieho hľadiska ako sa doposiaľ realizovalo. Novoprijatý zákon o výkone väzby zavádza nový inštitút v súlade s Európskymi väzenskými pravidlami a to zaobchádzanie s obvinenými v dvoch režimoch. V oblasti výkonu trestu v procese penitenciárneho zaobchádzania do popredia vystupuje stimulácia účasti odsúdeného na procese zaobchádzania, jeho motivácia, aby sa aktívne podieľal na plnení úloh vyplývajúcich z programu zaobchádzania. Od miery účasti na zaobchádzaní a celkových výsledkov sa budú odvíjať aj niektoré výhody a znižovať obmedzenia počas výkonu trestu..

Práca na teoretickej úrovni dáva dostatočný prehľad o problematike penitenciárneho zaobchádzania v systéme slovenského väznenstva. Snažíme sa v nej stručne charakterizovať pojem penitenciárneho zaobchádzania, definovať jeho cieľ a účel. Pozornosť zameriavame aj na uplatňovanie foriem, metód a prostriedkov zaobchádzania s väznenými osobami v podmienkach výkonu trestu a výkonu väzby.

Jedným z prostriedkov zaobchádzania s odsúdenými je aj vzdelávanie a kultúrno-osvetová činnosť. Ústav organizuje pre odsúdených vzdelávacie kurzy a vzdelávacie programy v oblasti všeobecnovzdelávacej, náuky o spoločnosti, legislatívy, občianskeho vzdelávania a v oblasti odborného vzdelávania, tzv. rekvalifikačné kurzy. Vo vyučovacom procese sa využívajú učebnice, učebné pomôcky a audiovizuálna technika. K vykonávaniu

skupinových foriem práce s odsúdenými je určená terapeutická miestnosť. Pri zabezpečovaní vzdelávania ústav aktívne spolupracuje aj s organizáciami tretieho sektora. Kultúrno-osvetová činnosť sa v ústave realizuje jednak formou besied, prednášok v kolektívoch odsúdených, ako aj celoustavnou formou. Osvetová činnosť je zameraná na celospoločenské problémy (zdravotná osveta – alkohol a protialkoholová prevencia, drogy a prevencia drogových závislostí, AIDS – získaná porucha imunity, právna osveta atď.). Záujmová činnosť odsúdených sa v ústave vykonáva formou záujmových krúžkov a individuálnou záujmovou činnosťou odsúdených. V ústave sú zriadené záujmové krúžky s celoustavnou pôsobnosťou, tzv. centrálné krúžky, ktoré sú zamerané na cudzojazyčnú konverzáciu, na spev a hudbu, technickú oblasť a záujmové krúžky zriadené v jednotlivých výchovných kolektívoch, tzv. oddielové krúžky, ktoré môžeme podľa obsahového zamerania rozdeliť na športové a chovateľské. U odsúdených je v rámci záujmovej činnosti veľmi obľúbená športová činnosť. Na jej realizáciu ústav nemá vytvorené veľmi priaznivé podmienky. Odsúdení môžu na športovú činnosť využívať telocvičňu, posilňovňu, v letných mesiacoch môžu využívať aj vonkajšie priestory, v ktorých je umiestnený basketbalový kôš a stolnotenisový stôl, ktoré sa nachádzajú vo vychádzkovom dvorci. V rámci športovej činnosti sa organizujú pre odsúdených športové aktivity celoustavného charakteru, ako futbalové, nohejbalové, stolnotenisové a šachové turnaje. Na výstavu prác odsúdených, ktoré boli zhotovené v rámci individuálnej záujmovej činnosti, v ústave slúžia priestory určené pre voľno časové aktivity odsúdených.

K celkovému zvyšovaniu všeobecného vzdelania a kultúrnej úrovne odsúdených napomáha aj väzenská knižnica odsúdených, ktorá je dostatočne vybavená. Obsahuje knižničné tituly krásnej, odbornej, cudzojazyčnej a náboženskej literatúry. Súčasťou knižnice je aj čítareň väzenskej knižnice, kde sú odsúdeným sprístupnené všetky všeobecne záväzné právne predpisy. Duchovnú službu odsúdeným v ústave poskytuje väzenský kaplán a zástupcovia jednotlivých cirkví a náboženských spoločností. V ústave aktívne pôsobí Rímsko-katolícka cirkev, Náboženská spoločnosť Jehovovi svedkovia, priestor na poskytovanie duchovnej služby majú zo strany ústavu vytvorené aj ostatné cirkvi.

Významným prostriedkom zaobchádzania s odsúdenými je aj zaraďovanie do práce. Odsúdení pracujú vo vnútornej prevádzke ústavu. Vykonávajú pracovné činnosti na úseku údržby, opráv nehnuteľností, prevádzky technických zariadení, pri zabezpečovaní stravovania a v práčovni ústavu.

V súčasnosti má ústav kapacitu 300 obvinených a 80 odsúdených a zabezpečuje výkon väzby pre spádové okresy Nitrianskeho kraja. Trest odňatia slobody si tu odpykávajú odsúdení I. nápravno výchovnej skupiny, ktorých počet sa pohybuje v rozmedzí 40 a sú ponechaní v ÚVV Nitra na vykonávanie prác vnútornej prevádzky ústavu. Ostatní odsúdení po psychologickom vyšetrení sú GR ZVJS zaradení a eskortovaní do ústavov podľa zaradenia do nápravno výchovných skupín.

V ÚVV Nitra pracujú dvaja pedagógovia, z toho jeden vykonáva zároveň aj prácu sociálneho pracovníka. Ako vidno, na kapacitu odsúdených je to neprimeraný počet odborných pracovníkov. Keď si má pedagóg a zároveň sociálny pracovník splniť všetky povinnosti, ktoré mu vyplývajú z náplne práce, tak mu na priamy kontakt s odsúdenými zostáva len malý priestor a nemôže sa im venovať v takej miere, ako by si to stav a situácia vyžadovala. Pri odsúdených čakajúcich na zaradenie do príslušných ústavov na výkon trestu veľkú rolu zohrávajú aj referenti, ktorí sú akousi pomocnou rukou pedagóga a pomáhajú pri činnostiach, ktoré si jeho odbornosť a prítomnosť nevyžadujú.

Práca sociálneho pracovníka je sťažená aj o to, že veľký počet odsúdených sú negramotní (priemer za posledných 5 rokov sa pohybuje okolo 3 %) bez ukončeného základného vzdelania (priemer za posledných 5 rokov sa pohybuje okolo 18 %). Podľa štatistických údajov ZVJS, služby sociálneho pracovníka využívajú odsúdení najmä pri vybavovaní dôchodkov, či sa už jedná o dôchodok starobný, alebo invalidný, pri vydávaní žiadostí na výživné, vybavovaní dokladov. Pri prepustení z výkonu trestu spracováva oznámenie o prepustení a v prípade, že odsúdený po prepustení z výkonu trestu nemá trvalý ani prechodný pobyt, zabezpečí mu umiestnenie v azylovom dome, prípadne v zariadení sociálnych služieb a ústav mu poskytne odev a obuv primeranú ročnému obdobiu. Podľa § 94 ods. 3 zákona o VTOS je ústav odsúdenému pri prepustení na slobodu poskytnúť príspevok na cestovné a stravné.

V rámci riešenia sociálnych problémov odsúdených je nevyhnutná súčinnosť sociálneho pracovníka s odborníkmi v ústave a inými oddeleniami (ekonomické, organizačno – právne, zdravotnícke atď.). Nakoľko sociálny pracovník spolupracuje aj so zástupcami štátnych a neštátnych orgánov a inštitúcií, musí sa neustále vzdelávať v sociálnej oblasti, čo vo veľkej miere robí v rámci svojho voľného času, nakoľko v dnešnej nie príliš priaznivej ekonomickej situácii je nedostatok finančných prostriedkov na organizovanie školení a vzdelávacích programov. Absentuje systematická príprava sociálnych pracovníkov, ktorí by boli profesionálne pripravení vykonávať túto profesiu.

Môžeme konštatovať, že sociálny pracovník v kooperácii s odborným personálom väzensťva a orgánmi a inštitúciami podieľajúcimi sa na postpenitenciárnej starostlivosti vytvára predpoklady pre úspešnú integráciu odsúdených do civilného života pokiaľ možno za ich plnej participácie. Nazdávame sa preto, že ochota prepusteného väzňa spolupracovať založená na vnútornom presvedčení s úprimnou snahou o nápravu je základným predpokladom úspešného začlenenia sa do civilného života a fungovania v spoločnosti.

Keďže v ÚVTOS pracujem ako referentka, danú oblasť poznám nielen z teoretickej, ale aj z oblasti praktickej a môžem konštatovať, že práca sociálneho pracovníka v ÚVTOS nie je vôbec jednoduchá, nakoľko sa jedná o prácu s ľuďmi, ktorí sú väčšinou odkázaní len jeho na pomoc. Prostredie výkonu trestu je demotivujúce, ubíjajúce a aj najmenší problém, ktorý na slobode ľudia zvládajú, vo výkone trestu odsúdení vnímajú veľmi hypersenzitívne. Bez pomoci odborníka často dochádza k extrémnemu vyhroteniu situácie, pričom mnohé z problémov sa dajú riešiť bežnými komunikačnými formami (rozhovor, rada). Ako aj z vlastnej skúsenosti viem, chcú mať všetko a hneď vybavené v ich prospech a len veľmi ťažko sa im vysvetľuje, že všetko má určitý postup a lehotu na vybavenie a nie vždy je v kompetencii sociálneho pracovníka im ich žiadosti vyhovieť. Preto je dôležité, aby sociálny pracovník mal nielen organizačné, ale aj komunikačné schopnosti.

Sociálny pracovník je často jediný človek, ktorý si v tomto prostredí vytvára s odsúdeným obyčajný dôverný ľudský vzťah. Musí byť dostatočne trpezlivý, dostatočne profesionálny, schopný vypočuť si akúkoľvek informáciu zo života odsúdeného človeka. Aby ho vždy dokázal prijímať bez predsudkov a bez vnútorného odvrátenia sa a odsúdenia. Nie je dôležité, aby sociálny pracovník poznal odpoveď na každý problém, aby vedel každú situáciu riešiť.

Na základe preštudovanej literatúry ako aj vlastnej praxe, by bolo vhodné zintenzívniť a skvalitniť sociálnu prácu zo strany sociálnych pracovníkov, počas pobytu odsúdeného vo väzení, najmä v období dvoch mesiacov pred ukončením trestu. Pri náviku sociálnych zručností klásť na samotného odsúdeného konkrétne úlohy riešenia jeho sociálnej situácie, aby nadobudol určitú istotu a sebadôveru, že po ukončení trestu odňatia slobody zvládne osobné i pracovné situácie, s ktorými sa stretne na slobode a dokáže im úspešne čeliť. Ďalším negatívnym faktorom sú aj popretfhané sociálne väzby medzi odsúdeným a jeho rodinou po prepustení na slobodu. Tu vidíme riešenie v tom, že už počas výkonu trestu odňatia slobody nielen odsúdený by mal mať kontakt s rodinou, ale mala by sa zintenzívniť aj snaha zo strany sociálnych pracovníkov ústavov o nadviazanie dialógu s rodinnými príslušníkmi odsúdeného. Ďalším z faktorov, ktorý ovplyvňuje bezproblémové zaradenie

odsúdených do spoločnosti je aj ich nízke právne vedomie a nízka vzdelanostná úroveň. I keď počas výkonu trestu odňatia slobody odsúdení majú možnosť štúdia právnej literatúry a dopĺňania si svojho vzdelania rôznymi rekvalifikačnými kurzami je to stále málo. Štát by mal už počas výkonu trestu odňatia slobody právnymi úpravami podniknúť také kroky, aby sa táto situácia zlepšila.

Záverom konštatujeme, že daná problematika nie je vyčerpaná, naopak, že je potrebné sa jej naďalej intenzívne venovať a hľadať spôsoby na jej zefektívnenie.

ZÁVER

Niektorí ľudia nezvládajú životné situácie. Sú to menšie či väčšie sociálne skupiny, ktoré sa nedokážu primerane prispôbiť zmenám spoločnosti a rýchlemu životnému tempu, zlyhávajú a časť z nich sa dostáva do rozporu so zákonom a následne i do výkonu trestu odňatia slobody. Tvoria tzv. sociálnu minoritu a mnohí z nich si vyžadujú špeciálnu sociálnu pomoc, resp. starostlivosť

V ústavoch na výkon trestu odňatia slobody sa nachádzajú odsúdení s rôznymi typmi sociálnych, psychických, kultúrnych, právnych a existenčných problémov. Sociálne prostredie vo väzenských zariadeniach vytvárajú predovšetkým jedinci s rôznym stupňom narušenia sociálnych hodnôt, postojov a správania. Účelom sociálnej práce s odsúdenými je pripraviť ich na rešpektovanie zákonov, spoločenskej morálky, sociálnych noriem, rozvoj a podpora pozitívnych osobnostných vlastností, úcty k iným, sebaúcty, pozitívneho vzťahu k rodine a celkového zmyslu pre zodpovednosť, je pomáhať zmeniť ich hodnotový systém, doterajší štýl života, správanie, vytvoriť u nich nové návyky, vzory a predstavy, ktoré by umožnili ich opätovné začlenenie do spoločnosti.

Sociálnou prácou v penitenciárnych podmienkach sa rozumie uplatňovanie osobitne náročných metód a postupov s cieľom zmierniť sociálne problémy odsúdených alebo odstrániť možné príčiny ich vzniku a pripraviť odsúdených na prepustenie z výkonu trestu.. Efektívnosť sociálnej práce s odsúdenými spočíva v realizácii takých metód, ktoré sú prispôsobené každej osobnosti páchateľa. Tieto metódy nám umožnia určiť účinné spôsoby nápravy páchateľa, ktoré sú prispôsobené individualite každého odsúdeného.

K dosiahnutiu odpovedajúcich zmien v správaní a psychike odsúdených by nám mali napomáhať individuálne a skupinové formy sociálnej pomoci, metódy zamerané na individuálne odstránenie deformácie osobnosti odsúdeného, ktoré ovplyvnili vznik a vývoj trestnej činnosti.

Cieľom týchto metód je predovšetkým snaha o zmenu deviantného správania odsúdených, zameraná na hodnotové hierarchie, postoje, kvalitu a kvantitu sociálnych väzieb odsúdeného a to všetko vo vzťahu k možným príčinám kriminálneho správania. Metódy sociálnej práce sú dôležité najmä u odsúdených s dlhodobjšími trestami odňatia slobody, nakoľko následkom tejto doby u odsúdených postupne vyhasínajú sociálne žiaduce vzorce správania, nakoľko v podmienkach výkonu trestu ich vystriedajú vzorce nové, ktoré sú pre život nevhodné a dochádza k strate iniciatívy.

Sociálna pomoc sa vo výkone trestu odňatia slobody realizuje formou individuálnej a skupinovej sociálnej práce.

Pri poradenskej činnosti sa sociálny pracovník zameriava na poskytnutie informácií o možnostiach riešenia sociálnej situácie a na usmernenie odsúdeného pri uplatňovaní foriem sociálnej pomoci. Sociálne poradenstvo zahŕňa i odbornú psychosociálnu starostlivosť, na vykonávaní ktorej sa podieľa v rozsahu svojej kompetencie, pričom využíva informácie, distribúciu, klarifikáciu, ventiláciu a povzbudenie.

Informácia patrí k základným metódam práce s odsúdeným. Informačný charakter majú konzultácie z oblasti sociálneho zabezpečenia, rodinného práva a pod.

Distribúcia sa používa vtedy, ak odsúdený žiada riešiť problémy, ktoré nepatria do profesionálnej kompetencie sociálneho pracovníka, sociálny pracovník zabezpečí kontakt s príslušným odborníkom.

Nácvik sociálnych zručností je získanie sociálnych zručností v sociálnom styku, v situáciách, ktoré môžu nastať počas výkonu trestu a po prepustení na slobodu. Pri nácviku sociálny pracovník môže aplikovať modelovanie, ktoré spočíva v napodobňovaní určitých reálnych situácií zo života, do ktorých sa odsúdený môže dostať počas výkonu trestu a po prepustení na slobodu alebo tréning, ktorý spočíva v učení odsúdeného efektívnej komunikácii, zvládaniu riešenia problémových situácií nekonfliktným spôsobom alebo asertívite. Hlavnými zložkami sú učenie, opakovanie a nácvik.

Osveta a vzdelávanie sa vykonáva najmä formou prednášky, ktorá je zameraná na poskytnutie informácií skupine odsúdených na určenú tému (napríklad oblasť sociálnej pomoci, rodinného práva a podobne). Pri prednáške sa kladie dôraz na to, aby bola informatívne zaujímavá (v optimálnom čase sa odovzdá optimálne množstvo informácií), informatívne účinná (rozvíja a formuje myslenie odsúdeného) a výchovná, besedy, ktorá je zameraná na doplnenie a rozšírenie vedomostí na určenú tému a názornej agitácie, ktorá je zameraná na informácie formou oznamov na nástenkách a podobne.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

CHREŇO, J. 1998. *Väzenstvo za Slovenského štátu*. Bratislava. In: Zborník príspevkov k dejinám väzenstva na Slovensku: GR ZVJS, 1998. s. 148.

FÁBRY, A. 2000. *Penológia*. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 2000. 408 s. ISBN 80-7160-140-3.

FÁBRY, A., NOVÁK, I. 1995. *Základy penológie*. Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty Univerzity Komenského, 1995. 55 s. ISBN 80-7160-079-2.

FÁBRY, A. a kol. 1996. *Väzenstvo na Slovensku*. Bratislava, GR ZVJS SR, 1996.

CHARVÁTOVÁ, D. 1990. *Metódy sociálnej práce*. Bratislava: SPN 1990. 160 s. ISBN 80-08 -00608-0

Informačný bulletin ZVJS: *Slovenské väzenstvo*. ZVJS, Bratislava, 2007

JASŠOVÁ, E. 1997. *Sociálno-komunikačné a rétorické hľadiská práce policajta*. Bratislava, Akadémia PZ SR, 1997. 127 s. ISBN 80-8054-024-1

Kolektív: *30 rokov slovenského väzenstva*. Bratislava, GR ZVJS SR, 1999

Kolektív: *Penitenciárne zaobchádzanie*. SŠ ZVJS Nitra, 1995

KOZOŇ, A. 2006. *Špecifiká zaobchádzania s odsúdenými vo väzení*. Trnava: 2006. 172 s. ISBN 80-968127-1-8

LEVICKÁ, J. 1999. *Sociálna služba a príprava sociálnych pracovníkov*. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov: 1999. 262 s. ISBN 80-8872258-6

LEVICKÁ, J. 1999. *Náčrt dejín sociálnej práce*. Trnava: SAP-Slovak Academic Press, 104 s. ISBN 80-88908-29-9

LOBODÁŠ, O. 2002. „Diferencovaný výkon trestu odňatia slobody“, In Zborník „Problematika difrencovaného výkonu trestu odňatia slobody“, Omšenie, 2002

MAMOJKOVÁ, E., NOVÁK, I. 2006. *Základy penológie*. Bratislava: Akadémia PZ SR, 194 s. ISBN 80-8054-386-0

MATOUŠEK, O. 2008. *Slovník sociální práce*. Praha : Portal, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7367-368-0

MATOUŠEK, O. a kol. 2003. *Metody a řízení sociální práce*. Praha : Portál, 2003. 384 s. ISBN 80-7178-548-2

MIEDZGOVÁ, J. 1998. *Základy etiky*. Bratislava. SPN, 1998. 108 s. ISBN 80-08-22745-2

Minimálne štandardné pravidlá pre zaobchádzanie s väzňami, OSN.1957

NEALE, K. 1990. *Sdelení a diskuse*. In Zborník zo seminára o problematike väzenstva za účasti expertov Rady Európy, GR ZVJS, Bratislava, 1990

ONDICOVÁ, M. 2004. *Penitenciárna pedagogika – I. časť*. Bratislava: Akadémia PZ SR, 2004. 105 s. ISBN 80-8054-311-9

RGR č.24/1999 *o vydaní oznámenia o nadchádzajúcom prepustení osoby z výkonu trestu odňatia slobody a vydaní potvrdenia o prepustení z výkonu väzby alebo výkonu trestu odňatia slobody*

RGR č.6/2008 *o poskytovaní zdravotníckej starostlivosti obvineným a odsúdeným*

RGR č.32/2008 *ktorým sa určuje miesto vykonávania ochranných liečení v ústavoch na výkon trestu odňatia slobody a ústavoch na výkon väzby*

RGR č.35/2008 *o zamestnávaní obvinených a odsúdených*

RGR č.60/2008 *o sociálnej práci v Zbore väzenskej a justičnej stráže*

RGR č.61/2008 *o psychologickej činnosti v Zbore väzenskej a justičnej stráže*

RGR č 7/2009 *o vzdelávaní a organizovaní záujmových aktivít vo voľnom čase obvinených a odsúdených*

STRIEŽENEC, Š. 1996. *Slovník sociálneho pracovníka*. Trnava : AD, 1996. 255 s. ISBN 80-967589-0-X

STRIEŽENEC, Š. 1999. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava : AD, 1999. 215 s. ISBN 80-967589-6-9

STRIEŽENEC, Š. 2001. *Úvod do sociálnej práce*. Trnava : Tripsoft, 2001. 197 s. ISBN 80-968294-6-7

TOKÁROVÁ, A. 2003. *Sociálna práca*. Prešov : Akcent print, 2003. 573 s. ISBN 80-968367-5-7

TVRDOŇ, M. 1999. *Etika sociálnej práce a sociálneho pracovníka*. Zborník referátov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou. Prešov, 1999. 262 s. ISBN 80-8872258-6

Trestný zákon č. 300/2005 Z. z

VÄZENSTVO NA SLOVENSKU, 1996. GR ZVJS, Martin, 1996.

Vyhláška MS SR č. 368/2008 Z.z., ktorou sa vydáva Poriadok výkonu trestu odňatia slobody

Zákon č. 460/1992 Zb. Ústava Slovenskej republiky

Zákon č. 475/2005 Z. z. o výkone trestu odňatia slobody a v znení zákona č. 93/2008 Z. z

Zákon č. 4/2001 Z. z. o Zbore väzenskej a justičnej stráže

Zákon č. 550/2003 Z. z. o probačných a mediačných úradníkoch

Zbierka inštrukcií, pokynov a smerníc GR ZVJS SR č. 4/2000 k realizácii individuálnych a skupinových foriem zaobchádzania s odsúdenými

ZBORNÍK REFERÁTOV, 1991. *Sociálne aspekty pôsobenia v nápravových ústavoch*. Lučenec 1991. 136 s.

Zvesti ZVJS SR, Bratislava, GR ZVJS, roč. 1964 – 2009